

บทที่ 2

จิตวิทยาพัฒนาการ

ความหมายของพัฒนาการ

พัฒนาการเป็นการเปลี่ยนแปลงในตัวบุคคลที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องตั้งแต่เกิดจนตาย โดยการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะดำเนินไปอย่างมีลำดับขั้นที่แน่นอน และดำรงอยู่เป็นระยะเวลาที่ยาวนานก่อนที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลงในขั้นต่อไป อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงมากมายเกิดขึ้นในชีวิตของบุคคล ซึ่งการเปลี่ยนแปลงหลายอย่างก็มิได้จัดเป็นพัฒนาการ แต่เป็นเพียงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและจบลงในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งเท่านั้น นักจิตวิทยาได้จำแนกการเปลี่ยนแปลงที่จัดเป็นพัฒนาการว่าจำเป็นต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น และก่อให้เกิดพฤติกรรมที่เป็นการปรับตัวที่ดีขึ้น โดยเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีระบบ มีประสิทธิภาพ และมีความซับซ้อนมากขึ้น (Mussen, Conger & Conger & Kagan อ้างถึงใน Woolfolk, 2004: 24)

พัฒนาการของบุคคลสามารถแบ่งออกได้เป็นด้านใหญ่ ๆ ได้ดังนี้

1. พัฒนาการทางร่างกาย (Physical Development) เป็นการเปลี่ยนแปลงของร่างกาย ซึ่งจัดอยู่ในเรื่องของการเจริญเติบโตนั่นเอง
2. พัฒนาการส่วนบุคคล (Personal Development) ส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับอารมณ์ ความรู้สึก และพฤติกรรมที่ปรากฏออกมาเป็นบุคลิกภาพส่วนบุคคล
3. พัฒนาการทางสังคม (Social Development) เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการปรับตัวทางสังคม และการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล
4. พัฒนาการทางความคิด (Cognitive Development) เป็นการเปลี่ยนแปลงทางสติปัญญาและความคิดของบุคคล

จะเห็นได้ว่าพัฒนาการทางร่างกายเป็นผลมาจากการเจริญเติบโตและวุฒิภาวะโดยตรง เป็นการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติ ส่วนพัฒนาการทางสังคมส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงและการปะทะสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทำให้เกิดการปรับตัวทางสังคมขึ้น สำหรับพัฒนาการส่วนบุคคลและพัฒนาการทางความคิด นักจิตวิทยาส่วนใหญ่ลงความเห็นว่า เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติและ

การเรียนรู้จากประสบการณ์และสิ่งแวดล้อมประกอบกัน เพียงแต่ยังไม่อาจสรุปได้ว่าส่วนใดมีอิทธิพลมากกว่ากัน

หลักของพัฒนาการ

นักจิตวิทยาได้สรุปลักษณะทั่ว ๆ ไปของพัฒนาการของมนุษย์ไว้ดังนี้ (Woolfolk, 2004: 24; แสงเดือน ทวีสิน, 2545 : 51)

1. บุคคลจะพัฒนาในอัตราส่วนที่แตกต่างกัน ตัวอย่างเช่น เด็กบางคนมีการเจริญเติบโตด้านความสูงที่รวดเร็วกว่าที่คนอื่น หรือมีพัฒนาการทางด้านความคิดในส่วนของจินตนาการที่รวดเร็วและกว้างไกลกว่าบุคคลอื่น เป็นต้น

2. พัฒนาการของบุคคลจะดำเนินไปตามลำดับขั้นอย่างต่อเนื่องและมีความสัมพันธ์กัน โดยในแต่ละขั้นมีลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่างกันไป ตัวอย่างเช่น บุคคลต้องเกิดความคิดที่เป็นรูปธรรมก่อนที่จะสามารถจินตนาการได้ หรือเด็กจะต้องผูกพันกับแม่หรือผู้เลี้ยงดูก่อนที่จะสามารถสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่นได้ เป็นต้น

3. ส่วนใหญ่พัฒนาการจะเกิดขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไป ตัวอย่างเช่น บุคคลจะเข้าค่อย ๆ พัฒนาความคิดเชิงเหตุผลขึ้นทีละน้อย จนในที่สุดเกิดเป็นความสามารถในการใช้เหตุผลที่สมบูรณ์ และมีน้อยมากที่พัฒนาการเกิดขึ้นในชั่วข้ามคืน

ดังนั้นในชั้นเรียนหนึ่ง ๆ ผู้สอนอาจพบว่า ผู้เรียนบางคนสามารถติดตามบทเรียนได้เป็นอย่างดี มีความคิดในเชิงวิเคราะห์วิจารณ์สูง ในขณะที่ผู้เรียนอีกหลายคนไม่สามารถคิดตามได้ทัน ทั้ง ๆ ที่ผู้สอนพยายามสอนอย่างละเอียดและดำเนินบทเรียนไปอย่างช้า ๆ นอกจากนี้อาจพบว่า เด็กบางคนมีการเจริญเติบโตทางร่างกายที่รวดเร็ว ในขณะที่บางคนมีขนาดและรูปร่างที่เล็กมากและอยู่ในวัยเดียวกัน ซึ่งความแตกต่างทางร่างกายในลักษณะนี้อาจก่อให้เกิดปัญหาด้านบุคลิกภาพและการปรับตัวทางสังคมของผู้เรียนได้ ดังนั้นพัฒนาการของผู้เรียนจึงเป็นหัวข้อสำคัญที่ผู้สอนจะต้องทำความเข้าใจก่อน จึงจะสามารถจัดชั้นเรียนและดำเนินการสอนให้ผู้เรียนได้อย่างเหมาะสม

พัฒนาการและพฤติกรรมต่าง ๆ

ครูก็คือ มีหน้าที่ในการช่วยนักเรียนให้พัฒนาทางด้านร่างกาย สติปัญญา บุคลิกภาพ อารมณ์ และสังคม ดังนั้นจึงจำเป็นที่ครูจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับลักษณะทั่วไปของนักเรียนที่ตนสอน พร้อมทั้งมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างบุคคล และภายในตัวบุคคลของนักเรียนด้วย ซึ่งในบทนี้

จะกล่าวถึงลักษณะทั่วไปของนักเรียนในวัยต่าง ๆ 3 ระดับ คือ วัยอนุบาล วัยประถม และวัยมัธยมศึกษา ลักษณะของนักเรียนแต่ละระดับ ประกอบด้วยลักษณะทางด้านร่างกาย เซาว์ปัญญา บุคลิกภาพ อารมณ์ และสังคม การเรียนรู้ลักษณะทั่วไปของเด็ก ทุกระดับเป็นสิ่งที่จำเป็นของผู้ที่จะเป็นครูควรจะทราบ เพราะ พัฒนาการของเด็กเป็นสิ่งที่มีความต่อเนื่องกัน พฤติกรรมบางอย่างของเด็กโตอาจจะเป็นผลเนื่องมาจาก พื้นฐานหรือประสบการณ์ในวัยเด็ก นอกจากนี้ ความรู้เกี่ยวกับลักษณะทั่วไปของนักเรียนทั้ง 3 ระดับ จะช่วยให้ผู้ที่เป็นครูเข้าใจในความแตกต่างระหว่างบุคคลของนักเรียน เด็กบางคนอาจจะมีลักษณะที่ข้ามวัย หรือเด็กกว่าวัยของตน

ลักษณะเด็กวัยอนุบาล (อายุ 3 - 6 ปี)

พัฒนาการทางร่างกาย

พัฒนาการทางร่างกายของเด็กวัยนี้มีความก้าวหน้ามาก ทั้งทางด้านรูปร่างโดยทั่วไป ทั้งกล้ามเนื้อ และกระดูก ซึ่งสรุปได้โดยทั่ว ๆ ไปดังนี้

1. เด็กวัยนี้สามารถที่จะบังคับการเคลื่อนไหวของร่างกายได้ดี เดินได้อย่างคล่องแคล่วและสามารถวิ่งและกระโดดได้ ดังนั้น เด็กวัยนี้จึงไม่ค่อยอยู่นิ่ง จึงจำเป็นที่ครูจะต้องจัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้เด็กได้วิ่ง ปีนป่าย และกระโดด แต่ไม่ควรจะให้อิสระมาก ครูควรจัดกิจกรรมที่ครูสามารถควบคุมดูแลได้อย่างทั่วถึง และเนื่องจากเด็กวัยนี้ใช้พลังงานมากในการกระโดด ปีนป่าย และวิ่ง ครูจึงจำเป็นต้องจัดตารางสอนให้เด็กได้พักผ่อนด้วย

2. พัฒนาการของกล้ามเนื้อใหญ่มีความก้าวหน้ามากกว่าพัฒนารกล้ามเนื้อย่อย ดังนั้น จะเห็นได้จากเด็กเล็กที่อายุราว 3 - 4 ปี จะจับดินสอไม่ถนัด แต่ก็ยังสามารถที่จะวาดวงกลมหรือรูปทรงเรขาคณิตบางอย่างได้ แต่ไม่เรียบนัก แต่ยิ่งเด็กอายุมากขึ้น ก็จะสามารถทำได้ดีขึ้นตามลำดับความแตกต่างระหว่างบุคคลจะเห็นได้ชัดในทักษะบางอย่าง เช่น การผูกเชือกทรงเท้า หรือติดกระดุมเสื้อ ครูควรพยายามที่จะหลีกเลี่ยงกิจกรรมที่เด็กต้องใช้กล้ามเนื้อย่อย

3. ความสัมพันธ์ระหว่างตาและมือยังไม่สมบูรณ์นัก เด็กวัยนี้ยังมีความลำบากในการที่จะโฟกัส สายตา หรือฟังดูวัตถุที่เล็ก ๆ การจัดกิจกรรมสำหรับเด็กวัยนี้จึงควรพยายามหลีกเลี่ยงงานที่ต้องการความละเอียด ประณีต ตัวอักษรที่เขียนให้เด็กวัยนี้อ่านควรจะเป็นตัวโต ๆ ดินสอที่เด็กใช้ก็ควรเป็นแท่งใหม่ และครูควรจัดกิจกรรมให้เด็กมีโอกาสฝึกหัด เช่น ให้เด็กหัดใช้กรรไกรตัดกระดาษ เป็นต้น

4. ความแตกต่างระหว่างเพศ เกี่ยวกับพัฒนาการทางด้านร่างกายจะเห็นได้ชัด โดยทั่วไปเด็กชายจะมีรูปร่างโตกว่าเด็กหญิง แต่เด็กหญิงจะมีความก้าวหน้าทางพัฒนาการทางด้านร่างกายมากกว่าทุกด้าน เป็นต้นว่าพัฒนาการทางด้านกล้ามเนื้อย่อยสามารถจับของเล็กได้ดีกว่าเด็กชายมาก ครูควรระวังไม่ให้มีการแข่งขันระหว่างเด็กชายและเด็กหญิง เกี่ยวกับทักษะที่ต้องใช้กล้ามเนื้อย่อย

5. แม้ว่าเด็กวัยนี้จะสามารถใช้ส่วนต่าง ๆ ของร่างกายได้ดีขึ้นตามอายุ เช่น ในการโยนลูกบอล เด็ก 3 ขวบจะยังทำไม่ได้ แต่ประมาณร้อยละ 20 ของเด็กอายุ 4 ขวบจะทำได้ดี และเมื่ออายุ 5 ขวบจะทำได้ราว ๆ ร้อยละ 74 ความสามารถในการปีนและกระโดดก็จะเป็นไปตามอายุ แต่สิ่งที่ควรระวังในวัยนี้ก็คือ ศีรษะ เพราะกระดูกกะโหลกศีรษะของเด็กยังอ่อน เวลาศีรษะกระทบของแข็ง หรือในการสู้กันโดยใช้ส่วนศีรษะกระทบกัน ก็อาจจะเป็นอันตรายด้วย ครูจะต้องอธิบายให้เด็กในวัยนี้ฟัง เพื่อเด็กเองจะได้รู้จักระวังตัวเอง

6. ความถนัดในการใช้มือของเด็ก จะเห็นได้ชัดในวัยนี้ เด็กที่ถนัดมือซ้ายมักจะถูกล้อเลียน หรืออาจจะถูกพ่อแม่บังคับให้เขียนมือขวา ครูควรระวังสังเกตความถนัดของเด็ก และควรอธิบายให้เด็กที่ถนัดซ้าย และเพื่อน ๆ ทราบว่าการถนัดซ้ายเป็นของธรรมดา คนถนัดซ้ายไม่ได้ผิดปกติ ด้วยการยกตัวอย่างบุคคลที่เก่งและมีชื่อเสียง เช่น ไมเคิล แองเจโล ศิลปินของอิตาลีที่มีชื่อเสียงของโลก ประธานาธิบดีจอร์จบุช และประธานาธิบดีคนปัจจุบันของสหรัฐอเมริกา เป็นต้น โดยสรุปเด็กวัยอนุบาลเป็นวัยที่มีพัฒนาการทักษะทางด้านร่างกายเพิ่มขึ้นตามอายุ เด็กจะเพิ่มความสามารถในการเล่นต่าง ๆ ที่ต้องการทักษะทางด้านร่างกายขึ้นตามอายุ

ข้อคิดเกี่ยวกับการพัฒนาการทางร่างกายของเด็กวัยอนุบาล

การพัฒนาการทางร่างกายที่สรุปข้างต้นเป็นการพัฒนาทั่วไปของเด็กวัยนี้ แต่ไม่ได้หมายความว่าเด็กทุกคนจะพัฒนาตามรูปแบบนี้ พ่อแม่และครูจะต้องคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลเด็ก แต่ละคนจะพัฒนาในอัตราไม่เท่ากัน บางคนช้า บางคนเร็ว ดังนั้น พ่อแม่และครูไม่ควรจะเปรียบเทียบเด็กที่พัฒนาช้ากับเด็กที่พัฒนาเร็วกว่า เด็กที่พัฒนาช้าสู่เด็กที่พัฒนาเร็วไม่ได้ การพัฒนาทางร่างกายจะเป็นเครื่องชี้ความพร้อมของเด็กในการอ่านเขียนด้วย เด็กที่พัฒนาช้าไม่ควรจะเรียกว่าเป็นเด็กโง่ หรือไม่ควรจเร่งให้ทำงานเหมือนเด็กพัฒนาเร็ว เพราะเด็กจะเกิดความคับข้องใจและท้อถอยไม่อยากเรียนรู้

พัฒนาการทางเชาว์ปัญญา

ลักษณะเฉพาะของพัฒนาการทางเชาว์ปัญญาในวัยนี้ มีดังต่อไปนี้

1. เด็กวัยอนุบาลเป็นวัยที่ใช้สัญลักษณ์ได้ สามารถที่จะใช้สัญลักษณ์แทนสิ่งของวัตถุและสถานที่ได้ มีทักษะในการใช้ภาษาอธิบายสิ่งต่าง ๆ ได้ สามารถที่จะอธิบายประสบการณ์ของตนได้ ดังนั้น ควรจัดกิจกรรมให้เด็กมีโอกาสออกมาหน้าชั้นเล่าประสบการณ์ให้เพื่อนร่วมชั้นฟัง แต่ครูควรพยายามส่งเสริมให้ทุกคนมีโอกาสเท่ากัน

2. เด็กวัยนี้สามารถที่จะวาดภาพพจน์ในใจได้ การใช้ความคิดคำนึงหรือการสร้างจินตนาการและการประดิษฐ์ เป็นลักษณะพิเศษของเด็กในวัยนี้ ถ้าครูจะส่งเสริมให้เด็กใช้การคิดประดิษฐ์ในการเล่าเรื่องหรือการวาดภาพ ก็จะช่วยพัฒนาการด้านนี้ของเด็ก แต่บางครั้งเด็กอาจจะไม่สามารถแยกสิ่งที่ตนสร้างจากความคิดคำนึงจากความจริง ครูจะต้องพยายามช่วย แต่ไม่ควรจะใช้การลงโทษเด็กว่าไม่พูดความจริง เพราะจะทำให้เป็นการทำลายความคิดคำนึงของเด็กโดยทางอ้อม

3. เด็กในวัยนี้เป็นวัยที่มีความตั้งใจที่ละอย่างหรือยังไม่มีความสามารถที่จะพิจารณาหลาย ๆ อย่างผสม ๆ กันได้ เป็นต้นว่า เด็กจะไม่สามารถที่จะแบ่งกลุ่ม โดยใช้เกณฑ์หลาย ๆ อย่างปนกัน ยกตัวอย่างการแบ่งกลุ่มของวัตถุที่มีรูปทรงเรขาคณิตต่าง ๆ กัน เช่น สามเหลี่ยม วงกลม ฯลฯ จะต้องแบ่งโดยใช้รูปร่างอย่างเดียว เช่น สามเหลี่ยมอยู่ด้วยกัน และวงกลมอยู่กลุ่มเดียวกัน ถ้าผู้ใหญ่จะรวมวงกลมและสามเหลี่ยมผสมกัน โดยแยกสีเดียวกันเป็นเกณฑ์ เด็กวัยนี้จะไม่เห็นด้วย

4. ความเข้าใจของเด็กเกี่ยวกับการเปรียบเทียบน้ำหนัก ปริมาตร และความยาวยังคงค่อนข้างสับสน เด็กยังไม่มี ความเข้าใจเกี่ยวกับความคงตัวของสสาร (Conservation) และความสามารถในการจัดลำดับ (Seriation) การตัดสินใจของเด็กในวัยนี้ขึ้นกับการรับรู้ยังไม่รู้จักการใช้เหตุผล

ครูที่สอนเด็กในวัยนี้จะสามารถช่วยให้เด็กมีพัฒนาการทางเชาว์ปัญญา ส่งเสริมให้เด็กมีสมรรถภาพ โดยพยายามเปิดโอกาสให้เด็กวัยนี้มีประสบการณ์ค้นคว้าสำรวจสิ่งแวดล้อม และสนับสนุนให้เด็กมีปฏิสัมพันธ์กับครู และเพื่อนวัยเดียวกัน พยายามให้ข้อมูลย้อนกลับเวลาที่เด็กทำถูกหรือประสบความสำเร็จ และพยายามตั้งความคาดหวังในสัมฤทธิ์ผลให้เหมาะสมกับความสามารถของเด็กแต่ละคน

พัฒนาการทางบุคลิกภาพ

เด็กวัยนี้ เป็นวัยแห่งการเป็นผู้คิดริเริ่มการรู้สึกผิด (Initiative vs Guilt) เป็นวัยที่เต็มไปด้วยพลังงานที่จะเริ่มงาน มีความคิดริเริ่มที่จะทำสิ่งใหม่ ๆ ชอบประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยตนเองอย่างอิสระ ผู้ใหญ่

เช่น บิดา มารดา หรือครูควรจะพยายามช่วยเหลือและสนับสนุนมากกว่าดุหรือห้าม เพราะการดุและห้าม อาจจะทำให้เด็กมีความขัดแย้งในใจ และรู้สึกผิดทำให้เด็กเก็บกดความคิดริเริ่ม เป็นวัยที่เด็กมีปม เอ็ดดิปัส และพยายามที่จะหาวิธีแก้ไขความขัดแย้งในใจ โดยการเลียนแบบพฤติกรรมพ่อหรือแม่ที่มีเพศ เดียวกับตน ดังนั้น ในระยะท้ายของวัยอนุบาลราว ๆ 5 ขวบ เด็กชายและหญิงจะเริ่มแสดงพฤติกรรมที่บ่ง ถึงความแตกต่างระหว่างเพศ เด็กชายจะทำตัวเหมือน “ผู้ชาย” เด็กหญิงจะทำตัวเหมือน “ผู้หญิง” เนื่องจากสังคมแต่ละสังคมได้ตั้งความคาดหวังเกี่ยวกับพฤติกรรมของชายหญิงไว้แตกต่างกัน การเรียนรู้ พฤติกรรมตามเพศของเด็กในวัยนี้จึงสำคัญมาก เพราะจะช่วยเด็กในการปรับตัวทางด้านอารมณ์และสังคม

ลักษณะทางบุคลิกภาพที่เด่นชัดของเด็กวัยนี้คือ การยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง (Egocentrism) เด็กวัยนี้ไม่สามารถที่จะเข้าใจความคิดเห็นของผู้อื่น ดังนั้น จึงเป็นการยากที่เด็กวัยนี้จะยอมรับความเห็น ของผู้อื่น เด็กวัยนี้จะคิดว่าสิ่งที่ตนรับรู้คนอื่นก็รับรู้ด้วย การส่งเสริมให้เด็กได้มีโอกาสที่จะปฏิสัมพันธ์กับ เพื่อนร่วมวัย โดยมีผู้ใหญ่ให้ความช่วยเหลือ จะช่วยให้การยึดตนเองเป็นศูนย์กลางของเด็กลดลง (Piaget and Inhelder, 1967)

ตัวแบบในสิ่งแวดล้อมรอบตัวเด็ก เช่น บิดา มารดา ครู และเพื่อนร่วมวัย รวมทั้งสิ่งที่เห็นจาก โทรทัศน์ จะมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของเด็กวัยนี้มาก การใช้ภาษามาตรฐานทางศีลธรรมและค่านิยมต่าง ๆ เด็กวัยนี้ควรจะได้รับ การเรียนรู้โดยการสังเกตเกี่ยวกับพฤติกรรมเสริมสร้างสังคมต่าง ๆ (Prosocial Behaviors) ตัวอย่างเช่น การแสดงความเมตตาต่อเพื่อน สัตว์เลี้ยง และการแสดงความเอื้อเฟื้อเพื่อแม่ แปะของเล่น และขนมให้เพื่อน นอกจากการเรียนรู้จากตัวแบบจริงแล้ว ครูอาจจะใช้การเล่นนิทาน การใช้ บทบาทสมมติช่วยในการสอน

พัฒนาการด้านอารมณ์และสังคม

อารมณ์มีบทบาทสำคัญต่อชีวิตของเด็กทุกคน วัยเด็กเล็กมีระยะวิกฤติของพัฒนาการทางอารมณ์ การส่งเสริม และช่วยให้เด็กมีความสุข มีความปีติเบิกบานจะเป็นรากฐานสำคัญในการปรับตัว เวลาที่เป็น ผู้ใหญ่ อารมณ์ของเด็กวัยนี้มักจะเป็นไปอย่างเปิดเผย การแสดงอารมณ์ของเด็กมักจะเกิดขึ้นอย่างปุบปับ กะทันหัน แต่มักจะเปลี่ยนได้ง่าย อารมณ์ของเด็กวัยนี้ที่พบโดยทั่วไปก็คือ ความกลัว ความวิตกกังวล ความโกรธ ความอิจฉาริษยา เด็กวัยนี้ยังไม่มี การควบคุมอารมณ์ และมักจะเผชิญกับปัญหาเกี่ยวกับการ ควบคุม เช่น เมื่อไรจะสมควรที่จะแสดงความโกรธหรือเมื่อไรจะร้องไห้ได้ ความกลัวของเด็กวัยนี้ อาจ จะเกิดจากจินตนาการ เช่น อาจจะมีมโนภาพเกี่ยวกับสัตว์ประหลาด กลัวเป็นอันตรายและเจ็บตัว อย่างไรก็ตาม ใ กก็ตามความกลัวจากจินตนาการของเด็กจะลดลงตามอายุ นอกจากนี้เด็กจะมีความวิตกกังวลและคับข้องใจ

เกี่ยวกับการทำอะไรไม่ได้สมดังปรารถนา เพราะขาดทักษะทั้งทางด้านร่างกายและสติปัญญา ความอิจฉา ริษยามักจะเกิดขึ้นจากการแข่งขันระหว่างเพื่อนร่วมวัย

พัฒนาการด้านสังคม ซึ่งหมายถึง การสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่นและเพื่อนร่วมวัย ในระยะแรกของวัยอนุบาล เด็กมักจะเล่นคนเดียว เมื่อโตขึ้นจะมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนมากขึ้น จะมีการร่วมมือเป็นมิตร และมีความเข้าใจในความรู้สึกของเพื่อนเพิ่มขึ้น จากการสังเกตเด็กเวลาเล่นพบว่าเด็กอายุ 4 ขวบ จะใช้แรงเสริมในการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกัน โดยการตั้งใจฟังการยอมรับเพื่อน โดยการแสดงความรักและให้คำชมเชย (Charlesworth and Hartup, 1967) พัฒนาการสังคมของเด็กมักจะเกิดขึ้นกับการอบรมเลี้ยงดูที่บ้าน บางครอบครัวมักจะสนับสนุนและให้เสริมแรงพฤติกรรมของเด็กที่เรียบร้อย และบางครอบครัวให้เสริมพฤติกรรมที่ค่อนข้างก้าวร้าว แต่ที่สำคัญที่สุดก็คือ ความรักและความอบอุ่นที่เด็กได้รับจากพ่อแม่ ทำให้เด็กกล้าที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น เด็กบางคนมาจากบ้านที่พ่อแม่ใช้อำนาจ และการขู่ทำโทษอยู่ตลอดเวลา ทำให้เด็กมีความกลัว ไม่กล้าที่จะอยู่ใกล้ และเมื่ออยู่โรงเรียนเด็กก็อาจจะพยายามหลีกเลี่ยงที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นและเพื่อนร่วมวัย ครูจึงควรให้การสังเกตพฤติกรรมของเด็ก ถ้าพบเด็กที่มีปัญหาในการปรับตัวเข้ากับเพื่อน ครูก็ควรหาวิธีช่วยโดยพยายามให้เสริมด้วยการชมเชยเวลาที่เห็นเด็กเล่นกับเพื่อน

ลักษณะเด็กวัยประถมศึกษา (อายุ 6-12 ปี)

พัฒนาการทางร่างกาย

1. การเจริญเติบโตของร่างกายของเด็กวัยประถมศึกษา จะช้ากว่าเด็กวัยอนุบาล โดยทั่วไปเด็กที่มีรูปร่างสูง และค่อนข้างจะผอมลงกว่าวัยอนุบาล ตอนแรกราว ๆ อายุ 6 ถึง 7 ปี ของวัยนี้หรือนักเรียนชั้น ป. 1 – ป. 5 อายุระหว่าง 9-10 ปี เด็กชายและเด็กหญิงจะมีขนาดเท่า ๆ กัน ทั้งน้ำหนักและส่วนสูง เด็กชายจะโตกว่าเด็กหญิง แต่ตอนหลังระหว่างอายุ 12-13 ปี เด็กหญิงจะโตกว่าเด็กชาย เพราะเด็กหญิงจะเข้าสู่วัยแรกรุ่น (Puberty) เร็วกว่าเด็กชายราว ๆ 2 ปี (Tanner, 1970)

2. ความแตกต่างระหว่างบุคคลในที่สูงและน้ำหนัก จะเห็นได้ชัดในวัยนี้ ถ้าหากครูสอนนักเรียนที่มาจากฐานะเศรษฐกิจและสังคมที่คล้ายคลึงกันมาก แต่มีนักเรียนตัวเล็กผิดปกติ ครูควรจะสอบถามเรื่องอาหารที่เด็กรับประทาน และอาหารที่ถูกส่วนมีความสำคัญในการเจริญเติบโตของเด็กมากจนสังเกตได้จากขนาดของเด็กที่มาจากครอบครัวที่มีฐานะเศรษฐกิจและสังคมต่ำ มักจะเล็กกว่าเด็กที่มาจากครอบครัวเศรษฐกิจและสังคมสูง

3. เด็กหญิงที่มีความเจริญเติบโตทางร่างกายเร็วกว่าเพื่อนวัยเดียวกันมักจะมีปัญหาทางการปรับตัว จนรู้สึกว่าคุณโตกว่าเพื่อนและแยกตัวออกจากเพื่อน สำหรับเด็กชายที่มีความเจริญเติบโตเร็วกว่าเพื่อนร่วมวัยมีการปรับตัวได้ดี

4. พัฒนาการของกล้ามเนื้อ กระดูก และประสาทจะเพิ่มขึ้น เด็กชายมีพัฒนาการของกล้ามเนื้อเร็วกว่าเด็กหญิง การใช้ทักษะการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับกล้ามเนื้อใหญ่ใหญ่ ใช้การได้ดีเมื่ออายุประมาณ 7 ปี การใช้และบังคับกล้ามเนื้อต่าง ๆ ทั้งใหญ่และย่อยจะดีขึ้นมาก และสามารถที่จะประสานงานกันได้ดี ดังนั้นเด็กวัยนี้จึงสนุกในการรองความสามารถในการกระโดดสูง กระโดดระยะไกล กระโดดเชือก เล่นเตะฟุตบอล โยนฟุตบอล และถีบจักรยาน เด็กวัยนี้จะพยายามที่จะฝึกทักษะการเคลื่อนไหวเพื่อไม่ให้เหนื่อยหน้าเพื่อน เด็กบางคนอาจจะทดลองฝึกหัดทักษะใหม่ ๆ โดยลืมคิดถึงอันตราย บางครั้งก็เจ็บตัวได้จากอุบัติเหตุในการเล่น

5. การผสมระหว่างมือและตาของเด็กวัยนี้จะดีขึ้น เด็กสามารถที่จะอ่าน เขียน และวาดรูปได้ดีขึ้น กิจกรรมในโรงเรียนควรสนับสนุนให้เด็กได้ใช้ความคิดสร้างสรรค์ในการวาดภาพ และศิลปะต่าง ๆ เช่น การปั้นรูป การแกะสลัก

6. เด็กวัยนี้บางทีจะมีกิจกรรมอย่างไม่เหน็ดเหนื่อยและมักจะประกอบกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งอยู่เสมอ เด็กวัยนี้มักจะใช้เวลาส่วนมากอยู่กับเพื่อนทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียน

พัฒนาการทางเชาวน์ปัญญา

วัยนี้เด็กชายมีความสามารถคิดเหตุผลเชิงตรรกะได้ สามารถที่จะรับรู้สิ่งแวดล้อมได้ตามความเป็นจริง สามารถที่จะพิจารณา เปรียบเทียบโดยใช้เกณฑ์หลาย ๆ อย่าง โดยเฉพาะในการจัดของเป็นกลุ่ม นอกจากนี้เด็กวัยประถมมีความเข้าใจกับความหวังตัวของสสาร มีความเข้าใจว่าการเปลี่ยนแปลงรูปร่างภายนอกของสสารไม่มีผลต่อสภาพเดิม ปริมาณน้ำหนัก และปริมาตร ถ้าให้ดินน้ำมันปั้นเป็นก้อนกลมเท่ากัน 2 ก้อนแก่เด็ก และถามว่าเท่ากันไหม หลังจากที่เด็กตอบว่าเท่ากัน แล้วเอาดินน้ำมันก้อนหนึ่งมาปั้นเป็นรูปยาวเหมือนไส้กรอกหรือตัวด้วงแล้วถามว่ายังคงมีปริมาณเท่ากับดินน้ำมันก้อนกลมหรือไม่ เด็กวัยนี้จะสามารถตอบได้ว่าเท่า เพราะดินน้ำมันรูปยาวมาจากดินน้ำมันก้อนกลม ซึ่งมีปริมาณเท่ากัน ความคงตัวของปริมาตรเป็นความคงตัวที่ค่อนข้างจะยาก ดังนั้นเด็กเล็กบางคนอาจจะไม่เข้าใจ แต่โดยเฉลี่ยแม้เด็กอายุราว ๆ 7-8 ขวบจะมีความเข้าใจความคงตัวของปริมาตร นอกจากนี้เด็กจะสามารถเปรียบเทียบสิ่งของว่า มากกว่าใหญ่กว่า ยาวกว่า เข้มกว่า ถ้าหากมีของจริงตั้งให้เด็ก เด็กจะสามารถจัดลำดับได้

พัฒนาการทางภาษาและการใช้สัญลักษณ์เจริญก้าวหน้ามาก เด็กจะเริ่มเข้าใจกฎเกณฑ์ต่าง ๆ อย่างมีเหตุผล และเข้าใจความหมายของบทเรียนทั้งทางคณิตศาสตร์ ภาษา และการอ่าน มีความคิดรวบยอดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและสามารถอธิบายได้ เด็กวัยนี้มักจะสนใจคำโคลงหรือกลอน ที่สอดคล้องกัน หรือปัญหาต่าง ๆ ที่จะต้องแก้ด้วยความคิด เหตุผล ถ้าแก้ได้ก็จะมีคามภูมิใจ

สำหรับความเข้าใจเกี่ยวกับมาตรฐานทางจริยธรรมและกฎเกณฑ์ของวัยนี้ (6 - 10 ขวบ) เด็กจะนับถือกฎเกณฑ์อย่างเคร่งครัดไปกับเด็กโตหรือผู้ใหญ่บอก แต่เมื่อโตขึ้นเด็กจะเห็นว่ากฎเกณฑ์เป็นข้อตกลงระหว่างคนสองคนขึ้นไปเปลี่ยนแปลงได้ นอกจากนี้เด็กวัยนี้จะพิจารณาความตั้งใจของผู้กระทำผิดในการตัดสินความผิด

ความแตกต่างระหว่างบุคคลเกี่ยวกับพัฒนาการทางเชาวน์ปัญญาเป็นสิ่งที่คุณครูควรระวัง และควรคำนึงถึงความสามารถเฉพาะของเด็ก และพยายามส่งเสริมให้เด็กแต่ละคนพัฒนาตามศักยภาพของตน นักเรียนบางคนอาจจะมีความสามารถทางเชาวน์ปัญญาแตกต่างกัน บางคนอาจเก่งทางคณิตศาสตร์ บางคนอาจเก่งทางภาษา

พัฒนาการทางบุคลิกภาพ

ทฤษฎีพัฒนาการทางบุคลิกภาพที่จะนำมาอธิบายบุคลิกภาพของเด็กในวัยประถมที่มีอายุราวๆ 6-12 ปี คือ เป็นวัยที่เก็บกดความต้องการทางเพศ หรืออาจจะอธิบายว่า เป็นระยะที่ความต้องการทางเพศสงบลง เด็กในวัยนี้มักจะรวมกลุ่มกับเพื่อนเพศเดียวกัน เด็กชายจะเล่นกับเด็กชายและเด็กหญิงจะเล่นกับเด็กหญิง เด็กวัยนี้จะมีมิมโนธรรม รู้จักว่าอะไรผิดอะไรถูก โดยใช้มาตรฐานจริยธรรมของผู้ใหญ่เป็นเกณฑ์ เป็นวัยแห่งความต้องการที่จะทำกิจกรรมอยู่เสมอ - ความรู้สึกด้อย (Industry vs Inferiority) เด็กวัยนี้จะไม่อยู่เฉย มีความคล่องที่จะประกอบกิจกรรมต่าง ๆ อยู่เสมอ ต้องการมีสมรรถภาพที่จะทำอะไรได้สำเร็จ ดังนั้น ผู้ใหญ่ทั้งบิดา มารดา และครู จะต้องหาทางที่จะส่งเสริมสนับสนุนให้เด็กวัยนี้ได้ประสบความสำเร็จ เพื่อจะได้ช่วยสร้างอัตมโนทัศน์ที่ดี มีความภูมิใจว่าตนมีสมรรถภาพ ถ้าเด็กวัยนี้ประสบกับความล้มเหลวจะมีปมด้อยมีอัตมโนทัศน์ที่ไม่ดี การจัดสิ่งแวดล้อมในห้องเรียนที่เปิดโอกาสให้เด็กวัยนี้ได้ทดลองทักษะต่าง ๆ และมีโอกาสที่จะพบความสำเร็จตามความสามารถของแต่ละบุคคลเป็นสิ่งที่ครูควรจะทำ วัยประถมศึกษาเป็นวัยที่วิกฤติสำหรับพัฒนาการอัตมโนทัศน์ (Self Concept) เด็กจะรู้สึกว่าตนเป็นคนดีถ้าเรียนเก่ง หรือเป็นคนไม่ดีถ้าเรียนอ่อน ฯลฯ ดูรายละเอียดในบทที่ 21

พัฒนาการด้านอารมณ์และสังคม

แม้ว่าเด็กวัยประถมศึกษาคือจะเรียนรู้การควบคุมอารมณ์ แต่ผู้ใหญ่ควรจะคำนึงถึงความแตกต่างกันมาก เด็กบางคนยังมีความกลัวสัตว์ เช่น งู แม้ว่าจะเป็นงูที่ไม่มีพิษ กลัวความมืด กลัวที่สูง กลัวฟ้าผ่า ฟ้าร้อง แต่สิ่งที่เด็กวัยนี้กลัวที่สุดก็คือ กลัวจะถูกล้อ เพราะแตกต่างกับเพื่อน นอกจากความกลัว เด็กวัยนี้ยังมีความวิตกกังวลเกี่ยวกับการเรียน กลัวจะสอบไม่ได้ จะถูกลงโทษ หรือกลัวว่าเพื่อนจะไม่ชอบ ถ้าเด็กมีความวิตกกังวลมากอาจจะแสดงพฤติกรรมที่แตกต่างกัน บางคนอาจจะซึม ไม่ตั้งใจเรียน นอนหลับในห้องเรียน บางคนอาจจะแสดงออกโดยการไม่อยู่นิ่ง มีอารมณ์เปลี่ยนแปลงง่าย หรือมีพฤติกรรมที่ทำความแปลกใจให้แก่คนอื่น เด็กวัยนี้เวลาที่มีอารมณ์โกรธอาจจะมีการต่อสู้กันทางร่างกาย หรืออาจจะด้วยวาจาโดยการล้อหรือตั้งสมญา พูดจาถากถาง ชู หรือบางครั้งอาจจะไม่พูดกับคนที่ทำให้โกรธ การแสดงออกอารมณ์โกรธจะแตกต่างกันในหมู่เด็กหญิงและเด็กชาย เด็กหญิงอาจจะต้องใช้เวลาโกรธ การช่วยเด็กที่แสดงความโกรธโดยการทำร้ายผู้อื่น ควรจะใช้การอธิบายให้เด็กเข้าใจว่า พฤติกรรมที่แสดงไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม และควรจะหาตัวอย่างแบบเพื่อนร่วมวัยที่มีพฤติกรรมดีที่เด็กจะเลียนแบบได้ นอกจากนี้ ครูควรพยายามให้แรงเสริมเวลาเด็กสามารถระงับความโกรธได้ การลงโทษเด็กโดยเฉพาะการตี หรือลงโทษให้เจ็บกาจะเป็นการส่งเสริมให้เด็กแสดงพฤติกรรมก้าวร้าวเวลาโกรธมากขึ้น

นอกจากอารมณ์ต่าง ๆ ดังกล่าว เด็กวัยนี้เป็นวัยที่เต็มไปด้วยความร่าเริง ปิติ เบิกบาน เด็กจะสนุกในการเล่น จากการที่ประสบความสำเร็จในกิจกรรมที่ทำ ทั้งทางด้านการเรียนและในการเล่นเกมต่าง ๆ ข้อสำคัญที่สุด เด็กจะต้องประสบความสำเร็จ รู้ว่าตนมีสมรรถภาพ

สำหรับพัฒนาการด้านสังคม เด็กวัยนี้จะมีสังคมพิเศษเฉพาะของเด็ก เด็กมักจะรวมกลุ่มตามเพศ การเล่นเกมต่าง ๆ ก็มักจะแบ่งตามเพศ เพื่อนจะมีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมทัศนคติและค่านิยมของเด็กวัยนี้ เด็กที่สามารถปรับตัวให้เข้ากับเพื่อน ๆ ในวัยนี้จะไม่มีปัญหาในการปรับตัวเวลาที่เป็นผู้ใหญ่ สำหรับเด็กที่มีปัญหาควรจะได้รับช่วยเหลือจากครู การใช้ **สังคมมิติ** จะช่วยให้ครูทราบว่าใครเป็นคนที่เพื่อนรักหรือชอบมาก และใครบ้างที่เพื่อนไม่ชอบ เด็กที่ถูกทุกคนไม่ยอมรับเป็นเพื่อน มักจะมีปัญหาด้านความประพฤติ ซึ่งจำเป็นจะต้องได้รับการแก้ไข การช่วยเหลือของครูจึงจำเป็นมาก

เด็กวัยประถมศึกษาคือเป็นวัยที่เริ่มที่จะใช้เวลาส่วนมากอยู่กับเพื่อน และเริ่มเรียนรู้ที่จะให้ความร่วมมือ รู้จักให้และรับ เด็กจะใช้เวลากับเพื่อนร่วมวัยมากขึ้น เพื่อนร่วมวัยเป็น Socialization Agent ที่สำคัญ เด็กจะเลียนแบบพฤติกรรมต่าง ๆ จากเพื่อน เพื่อนเป็นผู้ที่ให้แรงเสริม ขณะเดียวกันจะเป็นผู้ประเมินพฤติกรรมให้คำติชม ดังนั้น ปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนจึงสำคัญมาก เด็กบางคนอาจจะมีปัญหาไม่

มีเพื่อน ครูควรจะพยายามหาทางช่วยโดยพยายามหาสาเหตุว่าอะไรที่เป็นต้นเหตุที่ทำให้เพื่อนไม่ยอมรับ และพยายามหาทางแก้ไข นอกจากนี้การมีเพื่อนสนิทก็สำคัญสำหรับเด็กวัยนี้ จากการวิจัยพบว่า วัยเด็กประถมศึกษาเป็นวัยที่มีความสุข ความพึงพอใจเกี่ยวกับวัยของตนตรงข้ามกับเด็กวัยรุ่น ซึ่งไม่มีความพึงพอใจในวัยของตน วัยรุ่นบางคนอาจจะกลับไปอยู่ในวัยเด็กประถมๆ เพราะเป็นวัยที่มีความสุข บางคนอาจจะอยากเป็นผู้ใหญ่เร็วขึ้น และเมื่อถามผู้ใหญ่ว่าวัยไหนเป็นวัยที่มีความสุขที่สุด ส่วนมากจะบ่งว่าวัยประถมศึกษา ผู้ใหญ่บางคนยังสามารถเล่าเหตุการณ์และประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในวัยนั้นได้เป็นอย่างดี ดังนั้นจึงไม่เป็นการยากที่ครูจะช่วยเด็กวัยนี้ให้มีความสุข

ลักษณะเด็กวัยมัธยมศึกษาหรือวัย (12 - 18 ปี)

พัฒนาการทางร่างกาย

พัฒนาการทางร่างกายของเด็กวัยนี้เป็นไปอย่างรวดเร็ว จนทำให้เด็กวัยรุ่นเองตระหนักในการเปลี่ยนแปลง และมีความวิตกกังวล ดังนั้นทั้งผู้ปกครองและครูควรเตรียมเด็กให้เข้าสู่วัยรุ่นอย่างราบรื่น โดยการอธิบายเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของร่างกาย โดยเฉพาะความแตกต่างระหว่างบุคคล และให้คำแนะนำในการปฏิบัติตนเกี่ยวกับการออกกำลังกาย การรับประทานอาหาร อัดมโนทัศน์ของเด็กขึ้นอยู่กับการรับรู้ตนเองว่า เป็นคนสวยหรือไม่สวย มีรูปร่างดีหรือไม่ดี พัฒนาการทางร่างกายของเด็กวัยนี้มีดังต่อไปนี้

1. วัยรุ่นจะเริ่มต้นมีความเจริญเติบโตทางร่างกาย มีการเปลี่ยนแปลงความสูงและน้ำหนักอย่างรวดเร็วมาก (Growth Spurt) การเปลี่ยนแปลงนี้จะมีผลแตกต่างระหว่างเพศ เด็กหญิงจะเริ่มเมื่ออายุระหว่าง 8 1/2 ถึง 10 1/2 หรืออายุเฉลี่ยประมาณ 11 ปี ซึ่งเร็วกว่าเด็กชายประมาณ 2 ปี การเปลี่ยนแปลงทางร่างกายอย่างรวดเร็วของเด็กชายจะเริ่มราว ๆ อายุ 10 ถึง 16 ปีหรือเฉลี่ยประมาณ 13 ปี (Tanner, 1973)

2. การเปลี่ยนแปลงของอวัยวะสืบพันธุ์ ก็จะมีเริ่มในวัยแรกรุ่น (Puberty) เนื่องจากฮอร์โมนเกี่ยวกับการเจริญเติบโตที่ต่อมพิทูอิทารี (Pituitary Gland) หรือต่อมใต้สมองได้สร้างขึ้น เด็กหญิงจะมีการเปลี่ยนแปลงของรังไข่ และมีการตกไข่ (Ovulation) และการเพิ่มฮอร์โมนที่เรียกว่า เอสโตรเจนส์ (Estrogens) ในสายเลือด สำหรับเด็กชายจะมีการเพิ่มขนาดของอวัยวะสืบพันธุ์และการสร้างเซลล์สืบพันธุ์และเพิ่มฮอร์โมนของผู้ชายที่เรียกว่า แอนโดรเจนส์ (Androgens)

3. การเปลี่ยนแปลงทุติยภูมิทางเพศ (Secondary Sex Characteristics) จะปรากฏเป็นระยะการแตกเนื้อหนุ่มสาว เด็กหญิงจะเพิ่มขนาดของหน้าอก สะโพก มีรูปร่างอวบขึ้น และมีเอว เด็กชายจะมี

ใหญ่กว้างขึ้น มีกล้ามเนื้อที่แข็งแรง การเปลี่ยนของเสียง จะเห็นได้ชัดในเด็กชายคือ เสียงห้าวและแปร่ง นอกจากนี้ ยังมีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับผิวหนัง โดยเฉพาะหน้า เด็กหญิงวัยรุ่นบางคนจะมีสิวเต็มหน้า ดังมีคำกล่าวว่ามี “สิวลสาว” เด็กชายบางคนก็จะมีสิวมเหมือนกัน ทั้งชายและหญิงจะมีขนขึ้นตามร่างกาย เช่น ขา รอบอวัยวะสืบพันธุ์ และหน้า เป็นต้น

4. อัตราการเจริญเติบโตของส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย อาจเกิดขึ้นไม่พร้อมกันหรือเวลาเดียวกัน ตัวอย่างเช่น เด็กบางคนจะมีการเปลี่ยนแปลงขนาดของเท้า ทั้งยาวและใหญ่ขึ้น แต่บางส่วนของร่างกายยังไม่เปลี่ยนแปลง บางคนจะรู้สึกว่แขนขายาวขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่ไหล่ยังคงเดิม เด็กวัยรุ่นมักจะมีควมวิตกกังวลเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของร่างกาย และมักจะรู้สึกตัวอยู่เสมอว่าร่างกายของตนกำลังเปลี่ยนแปลง และคิดว่าคนอื่นจะคิดอย่างไรเกี่ยวกับรูปร่างของตน เด็กวัยรุ่นบางคนไม่พึงพอใจเกี่ยวกับรูปร่างลักษณะของตน เช่น อยากเตี้ยลงหรืออยากสูงขึ้น

5. เด็กหญิงจะมีการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายอย่างรวดเร็วสุดโดยอัตราราว ๆ 12 ปี ส่วนเด็กชายจะมีระยะสุดยอดของการเจริญเติบโตราว ๆ 14 ปี หลังจากนั้นการเจริญเติบโตจะเริ่มช้าลง แต่ทั้งชายและหญิงก็ยังคงเจริญเติบโตต่อไป ทั้งทางด้านความสูงและน้ำหนัก เด็กชายส่วนมากจะหยุดการเจริญเติบโตราว ๆ อายุ 21 ปี แต่บางคนก็ยังคงเปลี่ยนแปลง โตได้ไม่หยุดจนถึงอายุ 25 ปี สำหรับเด็กหญิงจะหยุดการเจริญเติบโตเมื่ออายุราว ๆ 17 ปี แต่บางคนก็ยังคงเจริญเติบโตจนถึงอายุ 21 ปี อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างในการเจริญเติบโตทั้งอายุและเวลาก็มีมาก อัตราการเจริญเติบโตมีอิทธิพลต่อบุคลิกภาพของเด็กในวัยนี้ เด็กหญิงที่มีร่างกายเจริญเติบโตช้าตอนวัยแรกจะไม่มีปัญหาในการปรับตัว กลับเป็นผลกำไร ส่วนเด็กชายถ้าร่างกายเจริญเติบโตช้าจะมีปัญหาในการปรับตัว และมักจะเข้ากับเพื่อนรุ่นราวคราวเดียวกันไม่ได้ มักจะรู้สึกว่าตนมีปมด้อยและมีพฤติกรรมที่ต้องการเรียกร้องความสนใจจากผู้อื่น ส่วนเด็กชายที่มีความเจริญเติบโตเร็วกว่าเพื่อน ๆ จะเป็นผู้ที่ปรับตัวได้ดี เป็นที่ยอมรับของเพื่อนฝูง และมักจะเป็นผู้นำมีความเชื่อมั่นในตนเอง และมีพฤติกรรมเป็นผู้ใหญ่เด็กหญิงที่มีอัตราการเจริญเติบโตของร่างกายเร็วกว่าเพื่อน ๆ และอยู่ชั้นต่ำกว่าชั้น ป.6 จะเป็นผู้ที่มีปัญหาด้วยการปรับตัว แต่ถ้าเด็กหญิงที่มีการเจริญเติบโตเร็ว แต่เรียนในชั้นสูงคือ ป. 6 หรือ ม. 1 เด็กจะไม่มีปัญหาในการปรับตัว ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างอัตราการเจริญเติบโตและบุคลิกภาพของเด็กหญิงจะต้องพิจารณาถึงระดับการศึกษาควบคู่ไปด้วย

พัฒนาการทางเชาวน์ปัญญา

เด็กจะสามารถคิดได้แบบผู้ใหญ่ลักษณะที่สำคัญของระดับเชาวน์ปัญญาของวัยรุ่น

เนื่องจากเด็กวัยรุ่นสามารถที่จะคิดสิ่งที่เป็นนามธรรมได้ เด็กวัยนี้จึงมีความสนใจในปรัชญาชีวิต ศาสนา สามารถที่จะใช้เหตุผลเป็นหลักในการตัดสินใจ สามารถคิดเหตุผลได้ทั้งอนุमानและอุปมาน และจะมีหลักการเหตุผลของตนเองเกี่ยวกับความยุติธรรม ความเสมอภาค และมนุษยธรรม การสอนเด็กวัยรุ่น ควรจะทำให้เด็กรู้จักคิด เป็นต้นว่า การแก้ไขปัญหาโดยใช้หลักวิทยาศาสตร์การสอนความคิดรวบยอด อาจจะเริ่มจากความคิดรวบยอดที่มีความหมายกว้าง และบอกคุณลักษณะที่สำคัญที่เน้นหลักทั่ว ๆ ไป

พัฒนาการทางบุคลิกภาพ

เด็กวัยนี้เป็นวัยที่สนใจในตนเอง อยากรู้ว่าตนคือใครซึ่งเป็นคำถามที่ตอบได้ยาก เด็กวัยรุ่นจะต้องมีความเข้าใจในการเปลี่ยนแปลงด้านร่างกายและยอมรับ และจะต้องมีความเข้าใจบทบาทของตนในสังคมและความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ถ้าเด็กวัยนี้สามารถจะตอบคำถามว่าตนเป็นใคร ก็จะไม่มีปัญหาในการปรับตัว จะมีความคิดเป็นของตนเอง และไม่ตามอย่างเพื่อนในทางที่ผิด นอกจากนี้จะมีจุดประสงค์ของชีวิตที่แน่นอนเกี่ยวกับอาชีพ สำหรับเด็กที่เกิดปัญหา เด็กจะรู้สึกสับสนในบทบาทของตนในสังคม มีปัญหาในการปรับตัวกับเพื่อนร่วมวัย ทั้งเพศชายและหญิง เพราะมีทัศนคติต่อตนเองในทางลบ ไม่มีความเชื่อมั่นในตนเอง และทำให้เด็กวัยนี้มีปัญหาในการเรียน ไม่มีจุดประสงค์ของชีวิต

ในปัจจุบันนี้ ผู้ใหญ่ เช่น ครู และผู้ปกครองมีบทบาทที่สำคัญที่จะช่วยเด็กวัยรุ่นได้มาก คือ **ควรจะพยายามไม่คาดหวังว่าวัยรุ่นจะมีพฤติกรรมที่ผิดแปลก** หรือไม่ยอมอยู่ในบังคับของผู้ใหญ่

ผู้ใหญ่ควรพยายามใช้เหตุผล และเป็นทีปรึกษาของวัยรุ่น เป็นผู้ฟังที่ดี ยอมรับฟังเหตุผล ไม่บังคับเด็กวัยรุ่นจนเกินไป ข้อสำคัญที่สุด จะต้องพยายามเปลี่ยนทัศนคติด้านลบที่มีต่อเยาวชนวัยรุ่น และเป็นตัวแบบที่ดีทางด้านความประพฤติ มาตรฐานจริยธรรม และค่านิยม เป็นต้นว่า ถ้าผู้ใหญ่ไม่ต้องการให้วัยรุ่นดื่มเหล้าและสูบบุหรี่ ผู้ใหญ่ก็ต้องทำตนเป็นตัวอย่าง และเนื่องจากพัฒนาการทางเชาวนปัญญาของวัยรุ่นได้ถึงขั้นสูงสุด สามารถที่จะคิดและให้เหตุผลได้เหมือนผู้ใหญ่ การให้เด็กวัยนี้ได้ อ่านชีวประวัติของบุคคล ตัวอย่างทั้งในประวัติศาสตร์และปัจจุบัน จะเป็นการช่วยให้เด็กวัยนี้ได้มีการพิจารณาถึงค่านิยมอุดมคติ และปรัชญาของชีวิตโดยทั่วไป ข้อสำคัญที่สุดผู้ใหญ่ทั้งครูและผู้ปกครองควรจะเป็นผู้ที่วัยรุ่นสามารถปรึกษาปัญหาได้

พัฒนาการด้านอารมณ์และสังคม

อารมณ์ของเด็กวัยรุ่นค่อนข้างจะรุนแรงและเปลี่ยนแปลงง่าย ความตึงเครียดของอารมณ์เด็กวัยรุ่นบางครั้งจะเนื่องมาจากการปรับตัวเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของร่างกาย ความไม่ชอบหรือไม่พอใจในการเปลี่ยนแปลง พัฒนาการทางอารมณ์ของวัยรุ่นมีความสัมพันธ์กับพัฒนาการทางร่างกาย ถ้าเด็ก

วัยรุ่นมีวุฒิภาวะเกี่ยวกับพัฒนาการทางร่างกายเร็ว จะช่วยพัฒนาการทางอารมณ์และสังคมให้เร็วขึ้นด้วย (Kagan, 1964) เนื่องจากวัยรุ่นเป็นวัยที่ค่อนข้างจะเอาตัวเองเป็นศูนย์กลางเหมือนวัยอนุบาล แต่แตกต่างกันโดยที่วัยอนุบาลไม่ได้คำนึงว่าคนอื่นจะคิดอย่างไร ส่วนวัยรุ่นมักจะเป็นห่วงว่าคนอื่นจะคิดอย่างไร โดยเฉพาะเพื่อนร่วมวัย เด็กวัยรุ่นที่มีปัญหาเกี่ยวกับการปรับตัว มักจะมีปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพจิต คือ มักจะมีความรู้สึกซึมเศร้า (Depression) วัยรุ่นหญิงจะมีปัญหาเกี่ยวกับความรู้สึกซึมเศร้ามากกว่าวัยรุ่นชาย ความรู้สึกซึมเศร้าอาจจะเป็นเหตุให้เด็กวัยรุ่นมีปัญหาทางความประพฤติ เช่น ทดลองยาเสพติด และถ้ารุนแรงก็อาจถึงกับพยายามฆ่าตัวเอง เด็กวัยรุ่นนี้มีความต้องการที่จะมีความใกล้ชิดผูกพัน (Intimacy) กับเพื่อนวัยเดียวกันและมีความสัมพันธ์อย่างสนิทสนมเพื่อนที่จะ Stress ความรู้สึก และความคิดต่าง ๆ อย่างเปิดเผย ปกติแล้วจะเริ่มที่จะสนิทกับเพื่อนเพศเดียวกันก่อน และหลังจากนั้นจะมีความใกล้ชิดผูกพันกับเพื่อนต่างเพศ

เพื่อนร่วมวัยมีความสำคัญต่อวัยรุ่นมาก วัยรุ่นมักจะคบเพื่อนที่มีความสนใจและมีค่านิยมร่วมกัน การคบเพื่อนของวัยรุ่นหญิงมักจะจริงจัง และมีเพื่อนสนิทที่จะปรับทุกข์สุขกันได้ ส่วนวัยรุ่นชายอาจจะเป็เพื่อนที่ร่วมสนุก แต่มักจะไม่สนิทเหมือนวัยรุ่นหญิง (Fasteau, 1975) นอกจากเด็กวัยรุ่นชายและหญิงจะมีเพื่อนเพศเดียวกันแล้ว เด็กวัยรุ่นเริ่มสนใจที่จะมีเพื่อนต่างเพศ การคบเพื่อนต่างเพศอาจจะมีหลายระดับ เป็นต้นว่า เป็นเพื่อนกันแบบคบเพื่อนเพศเดียวกัน หรืออาจจะชอบกันแบบคู่รัก มีความสัมพันธ์ที่ค่อนข้างจะจริงจัง

เด็กวัยรุ่นทั้งหญิงชายมีความต้องการที่จะทำอะไรทุกอย่างเหมือนเพื่อนร่วมวัย ตั้งแต่การแต่งตัว ความประพฤติ การใช้ภาษา รวมทั้งความเชื่อและค่านิยม การคบเพื่อนวัยนี้จึงมีความสำคัญมาก ผู้ปกครองควรพยายามที่จะให้คำแนะนำโดยชี้แจงให้เด็กวัยรุ่นนี้คิดว่า การคบเพื่อนที่ดีมีความสำคัญอย่างไร พร้อมทั้งอธิบายอันตรายของการคบเพื่อนไม่ดี ทางโรงเรียนก็ควรส่งเสริมกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้เด็กวัยรุ่นนี้ได้ทำงานร่วมกัน แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและเรียนรู้บทบาทที่จะเป็นผู้ใหญ่ในอนาคต

บทที่ 3

ทฤษฎีพัฒนาการ

ทฤษฎีพัฒนาการทางบุคลิกภาพ

ทฤษฎีที่ใช้ในการอธิบายพัฒนาการบุคลิกภาพมีหลายทฤษฎี ในบทนี้จะขกกล่าวแต่เพียงทฤษฎีจิตวิทยาวิเคราะห์ของฟรอยด์และทฤษฎีของอีริคสันเพียง 2 ทฤษฎีเท่านั้น

ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์.

ฟรอยด์ (Freud, 1856-1939) เป็นชาวออสเตรีย เป็นคนแรกที่เห็นความสำคัญของพัฒนาการในวัยเด็ก ถือว่าเป็นรากฐานของพัฒนาการของบุคลิกภาพตอนวัยผู้ใหญ่ สนับสนุนคำกล่าวของนักกวี Wordsworth ที่ว่า “The child is father of the man” และมีความเชื่อว่า 5 ปีแรกของชีวิตมีความสำคัญมาก เป็นระยะวิกฤติของพัฒนาการของชีวิต บุคลิกภาพของผู้ใหญ่มักจะเป็นผลรวมของ 5 ปีแรก ฟรอยด์เชื่อว่า บุคลิกภาพของผู้ใหญ่ที่แตกต่างกันก็เนื่องจากประสบการณ์ของแต่ละคนเมื่อเวลาอยู่ในวัยเด็ก และขึ้นอยู่กับว่าเด็กแต่ละคนแก้ปัญหาของความขัดแย้งของแต่ละวัยอย่างไร

ทฤษฎีของฟรอยด์มีอิทธิพลทางการรักษาคนไข้โรคจิต วิธีการนี้เรียกว่า จิตวิเคราะห์ (Psychoanalysis) โดยให้คนไข้ระบายปัญหาให้จิตแพทย์ฟัง

ทฤษฎีของฟรอยด์อาจจะกล่าวหลักโดยย่อดังต่อไปนี้ ฟรอยด์ได้แบ่งจิตของมนุษย์ออกเป็น 3 ระดับ คือ จิตสำนึก (Conscious) จิตก่อนสำนึก (Pre-conscious) และจิตไร้สำนึก (Unconscious) เนื่องจากระดับจิตสำนึกเป็นระดับที่ผู้แสดงพฤติกรรมทราบและรู้ตัว ส่วนเนื้อหาของระดับจิตก่อนสำนึกเป็นสิ่งที่จะดึงขึ้นมาอยู่ในระดับจิตสำนึกได้ง่าย ถ้าหากมีความจำเป็นหรือต้องการ ระดับจิตไร้สำนึกเป็นระดับที่อยู่ในส่วนลึกภายในจิตใจ จะดึงขึ้นมาถึงระดับจิตสำนึกได้ยาก แต่สิ่งที่อยู่ในระดับไร้สำนึกก็มีอิทธิพลต่อพฤติกรรม ฟรอยด์เป็นคนแรกที่ได้ให้ความคิดเกี่ยวกับแรงผลักดันไร้สำนึก (Unconscious drive) หรือแรงจูงใจไร้สำนึก (Unconscious motivation) ว่าเป็นสาเหตุสำคัญของพฤติกรรมและมีอิทธิพลต่อบุคลิกภาพของมนุษย์

ฟรอยด์กล่าวว่า มนุษย์เรามีสัญชาตญาณติดตัวมาแต่กำเนิด และได้แบ่งสัญชาตญาณออกเป็น 2 ชนิด คือ สัญชาตญาณเพื่อการดำรงชีวิต (Life instinct) และสัญชาตญาณเพื่อความตาย (Death instinct) สัญชาตญาณบางอย่างจะถูกเก็บกดไว้ในจิตไร้สำนึก ฟรอยด์ได้อธิบายเกี่ยวกับสัญชาตญาณเพื่อการดำรงชีวิตไว้อย่างละเอียด ได้ตั้งสมมติฐานว่า มนุษย์เรามีพลังงานอยู่ในตัวตั้งแต่เกิดเรียกพลังงานนี้ว่า “Libido” เป็นพลังงานที่ทำให้คนเราอยากมีชีวิตอยู่ อยากสร้างสรรค์และอยากจะมีความรัก มีแรงขับทางด้านเพศหรือกามารมณ์ (Sex) เพื่อจุดเป้าหมายคือความสุขและความพึงพอใจ (Pleasure) โดยมีส่วนต่างๆ ของร่างกายที่ไวต่อความรู้สึก และได้เรียกส่วนนี้ว่า อีโรจีเนียส โซน (Erogenous Zones)

แบ่งออกเป็นส่วนต่าง ๆ ดังนี้ ส่วนปาก ช่องปาก (Oral) ส่วนทางทวารหนัก (Anal) และส่วนทางอวัยวะสืบพันธุ์ (Genital Organ) ฉะนั้น فروยด์กล่าวว่า ความพึงพอใจในส่วนต่าง ๆ ของร่างกายนี้เป็นไปตามวัย เริ่มตั้งแต่วัยทารกจนถึงวัยผู้ใหญ่ ซึ่งแบ่งออกเป็น 5 ขั้น คือ

1. ขั้นปาก (Oral Stage)
2. ขั้นทวารหนัก (Anal Stage)
3. ขั้นอวัยวะเพศ (Phallic Stage)
4. ขั้นแฝง (Latency Stage)
5. ขั้นสนใจเพศตรงข้าม (Genital Stage)

1. ขั้นปาก (0-18 เดือน) فروยด์เรียกขั้นนี้ว่าเป็นขั้นออโรล เพราะความพึงพอใจอยู่ที่ช่องปาก เริ่มตั้งแต่เกิด เด็กอ่อนๆจนถึงอายุราวๆ 2 ปี หรือวัยทารก เป็นวัยที่ความพึงพอใจเกิดจากการดูดนมแม่ นมขวด และดูดนิ้ว เป็นต้น ในวัยนี้ความคับข้องใจ (Frustration) จะเกิดขึ้นได้ ถ้าเด็กหิว แต่แม่ไม่ได้ให้นมเลย หรือให้นมแต่ไม่พอ ถ้าหากเด็กเกิดความคับข้องใจ จะทำให้เกิดภาวะที่เรียกว่า “การติดตรึงอยู่กับที่ (Fixation) ได้และมีปัญหาทางด้านบุคลิกภาพเรียกว่า “Oral Personality” มีลักษณะที่ชอบพูดมาก และมักจะติดบุหรี่ยี่เหล้า และชอบดูดหรือกัดอยู่เสมอ โดยเฉพาะเวลาที่มีความเครียด บางครั้งจะแสดงด้วยการดูดนิ้ว หรือดินสอ ปากกา ผู้มีลักษณะแบบนี้อาจจะชอบพูดจาถากถาง เหน็บแนม เสียดสีผู้อื่น

2. ขั้นทวารหนัก (18 เดือน - 3 ปี) فروยด์กล่าวว่า เด็กวัยนี้ได้รับความพึงพอใจ ทางทวารหนัก คือจากการขับถ่ายอุจจาระ และในระยะซึ่งเป็นสาเหตุของความขัดแย้งและความคับข้องใจของเด็กวัยนี้ เพราะพ่อแม่มักจะหัดให้เด็กใช้กระโถนและต้องขับถ่ายเป็นเวลา เนื่องจากเจ้าของความต้องการของผู้ฝึก และความต้องการของเด็กเกี่ยวกับการขับถ่ายไม่ตรงกัน ของเด็กคือ ความอยากที่จะถ่ายเมื่อไรก็ควรจะทำ ได้ เด็กอยากจะขับถ่ายเวลาที่มีความต้องการ กับการที่พ่อแม่หัดให้ขับถ่ายเป็นเวลา บางทีเกิดความขัดแย้งมาก อาจจะทำให้เกิด Fixation และทำให้เกิดมีบุคลิกภาพที่เรียกว่า “Anal Personality” ผู้ที่มีพฤติกรรมแบบนี้ อาจจะเป็นคนที่ชอบความเป็นระเบียบเรียบร้อยเป็นพิเศษ และค่อนข้างประหยัด มัธยัสถ์ หรืออาจมีบุคลิกภาพตรงข้าม คืออาจจะเป็นคนที่ใจกว้าง และไม่มีความเป็นระเบียบ เห็นได้จากห้องทำงานส่วนตัว จะรกไม่เป็นระเบียบ

3. ขั้นอวัยวะเพศ (3 - 5 ปี) ความพึงพอใจของเด็กวัยนี้อยู่ที่อวัยวะสืบพันธุ์ เด็กมักจะจับต้องอวัยวะเพศ ระยะนี้ فروยด์กล่าวว่า เด็กผู้ชายมีปมเอดิปปุส (Oedipus Complex) فروยด์อธิบายการเกิดของปมเอดิปปุสว่า เด็กผู้ชายติดแม่และรักแม่มาก และต้องการที่จะเป็นเจ้าของแม่แต่เพียงคนเดียว และต้องการร่วมรักกับแม่ แต่ขณะเดียวกันก็ทราบว่ามีแม่และพ่อรักกัน และก็รู้ดีว่าตนด้อยกว่าพ่อทุกอย่าง

ทั้งด้านกำลังและอำนาจ ประกอบกับความรักพ่อ และกลัวพ่อ ฉะนั้นเด็กก็พยายามที่จะเก็บกดความรู้สึกที่อยากเป็นเจ้าของแม่แต่คนเดียว และพยายามทำตัวให้เหมือนกับพ่อทุกอย่าง ฟรอยด์เรียกกระบวนการนี้ว่า "Resolution of Oedipal Complex" เป็นกระบวนการที่เด็กชายเลียนแบบพ่อ ทำตัวให้เหมือน "ผู้ชาย" ส่วนเด็กหญิงมีปมอีเล็คตรา (Electra Complex) ซึ่งฟรอยด์ก็ได้ความคิดมาจากนิยายกรีก เหมือนกับ ปมเอ็ดดิปัส ฟรอยด์อธิบายว่า แรกทีเดียวเด็กหญิงก็รักแม่มากเหมือนเด็กชาย แต่เมื่อโตขึ้นพบว่าตนเองไม่มีอวัยวะเพศเหมือนเด็กชาย จึงคิดว่าแม่เป็นคนรับผิดชอบ เพราะแม่เป็นคนใกล้ชิดที่สุด และโกรธแค้นว่าเป็นคนที่ทำให้ตนไม่มีอวัยวะเพศเหมือนกับเด็กชาย และมีความรู้สึกอิจฉาผู้ที่มีอวัยวะเพศชาย แต่เมื่อทำอะไรไม่ได้ ก็ยอมรับและโกรธแค้นมากถอนความรักจากแม่มารักพ่อที่มีอวัยวะเพศที่ตนปรารถนาจะมี แต่ก็รู้ว่าแม่และพ่อรัก เด็กหญิงจึงแก้ปัญหาด้วยการใช้กลไกป้องกันตน โดยเก็บความรู้สึกความต้องการของตน (Repression) และเปลี่ยนจากการโกรธเกลียดแม่มาเป็นรักแม่ (Reaction Formation) ขณะเดียวกันก็อยากทำตัวให้เหมือนแม่ จึงเลียนแบบ สรุปได้ว่าเด็กหญิงมีความรักพ่อแต่ก็รู้ว่าแย่งพ่อมาจากแม่ไม่ได้ จึงเลียนแบบแม่ คือ ถือแม่เป็นแบบฉบับหรือต้นแบบของพฤติกรรมของ "ผู้หญิง"

4. ขั้นแฝง (Latency Stage) เด็กวัยนี้อยู่ระหว่างอายุ 6-12 ปี เป็นระยะที่ฟรอยด์ กล่าวว่า เด็กเก็บกดความต้องการทางเพศหรือความต้องการทางเพศสงบลง (Quiescence Period) เด็กชายมักเล่นหรือจับกลุ่มกับเด็กชาย ส่วนเด็กหญิงก็จะเล่นหรือจับกลุ่มกับเด็กหญิง

5. ขั้นสนใจเพศตรงข้าม (Genital Stage) วัยนี้เป็นวัยรุ่นเริ่มตั้งแต่อายุ 12 ปีขึ้นไปจะมีความต้องการทางเพศ วัยนี้จะมี ความสนใจในเพศตรงข้าม ซึ่งเป็นระยะเริ่มต้นของวัยผู้ใหญ่

ฟรอยด์กล่าวว่า ถ้าเด็กโชคดีและผ่านวัยแต่ละวัยโดยไม่มีปัญหา ก็จะเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีบุคลิกภาพปกติ แต่ถ้าเด็กมีปัญหาในแต่ละขั้นของพัฒนาการก็จะมีบุคลิกภาพผิดปกติซึ่งฟรอยด์ได้ตั้งชื่อตามแต่ละวัย เช่น "Oral Personalities" เป็นผลของ Fixation ในวัยทารกจนถึง 2 ปีผู้ใหญ่ที่มี Oral Personality เป็นผู้ที่มีความต้องการที่จะหาความพึงพอใจทางปากอย่างไม่จำกัด เช่น สูบบุหรี่ กัดนิ้ว ดูดนิ้วรับประทานมาก มีความสุขในการกินและชอบดื่ม คนที่มี Oral Personality อาจจะเป็นผู้ที่เห็นโลกในทางดี (Optimist) มากเกินไป จนถึงกับเป็นคนที่ไม่ยอมรับความจริงของชีวิต หรืออาจจะเป็นคนที่แสดงตนว่าเป็นคนเก่ง ไม่กลัวใคร และใช้ปากเป็นเครื่องมือ เช่น ชอบพูดเยาะเย้ย ถากถาง และกระแนะกระเหน่งผู้อื่น

ถ้า Fixation เกิดในระยะที่ 2 ของชีวิต คือ อายุราว ๆ 2-3 ปี จะทำให้บุคคลนั้นมีบุคลิกภาพแบบ Anal Personality ซึ่งอาจจะมีลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

1. เป็นคนเจ้าสะอาดมากเกินไป” (Obsessively Clean) และเรียบร้อยเจ้าระเบียบ เข้มงวด และเป็นคนที่ต้องทำอะไรตามกฎเกณฑ์ เปลี่ยนแนวไม่ได้

2. อาจจะมีลักษณะตรงข้ามเลย คือรุงรัง ไม่เป็นระเบียบ

3. อาจจะเป็นคนสุ่ยสุ่ย หรือตระหนี่ก็ได้ ผู้ชายที่แต่งงานก็คิดว่าตนเป็นเจ้าของ “ผู้หญิง” ที่เป็นภรรยาเก็บไว้แต่ในบ้าน หึงหวงจนทำให้ภรรยาไม่มีความสุข ผู้หญิงที่มี Anal Personality ก็จะมีหึงหวงสามีมาก จนทำให้ชีวิตสมรสไม่มีความสุข

บุคลิกภาพ Id, Ego และ, Superego

Id เป็นส่วนหนึ่งของบุคลิกภาพที่ติดตัวเรามาตั้งแต่เกิด แต่เป็นส่วนที่เป็นจิตไร้สำนึก มีหลักการที่จะสนองความต้องการของตนเองเท่านั้น เขาแต่ได้อย่างเดียว และจุดเป้าหมายก็คือ หลักความพึงพอใจ (Pleasure Principle) Id จะผลักดันให้ Ego ประกอบในสิ่งต่างๆตามที่ Id ต้องการ

Ego เป็นส่วนของบุคลิกภาพที่พัฒนามาจากการที่ทารกได้ติดต่อหรือมีปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอก บุคคลที่มีบุคลิกภาพปกติคือ บุคคลที่ Ego สามารถที่ปรับตัวให้เกิดสมดุลระหว่างความต้องการของ Id โลกภายนอก และ Superego หลักการที่ Ego ใช้คือหลักแห่งความเป็นจริง (Reality Principle)

Superego เป็นส่วนของบุคลิกภาพที่เกิดขึ้นในระยะที่ 3 ของพัฒนาการที่ชื่อว่า "Phallic Stage" เป็นส่วนของบุคลิกภาพที่ตั้งมาตรฐานของพฤติกรรมให้แก่แต่ละบุคคล โดยรับค่านิยมและมาตรฐานจริยธรรมของบิดามารดาเป็นของตน โดยตั้งเป็นมาตรฐานความประพฤติ มาตรฐานนี้จะเป็นเสียงแทนบิดา มารดา คอยบอกว่าอะไรควรทำ หรือไม่ควรทำ มาตรฐานของพฤติกรรมโดยมากได้มาจาก กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่พ่อแม่สอนและมักจะเป็นมาตรฐานจริยธรรมและค่านิยมต่างของพ่อแม่ ฟรอยด์ กล่าวว่า เป็นผลของการปรับของ Oedipus และ Electra Complex ซึ่งนอกจากทำให้เด็กชายเลียนแบบพฤติกรรมของ “ผู้ชาย” จากบิดา และเด็กหญิงเลียนแบบพฤติกรรมของ “ผู้หญิง” จากมารดาแล้วยังยึดถือหลักจริยธรรม ค่านิยมของบิดามารดาเป็นมาตรฐานของพฤติกรรมด้วย

Superego แบ่งเป็นสองอย่างคือ “Conscience” ซึ่งคอยบอกให้หลีกเลี่ยงพฤติกรรมที่ไม่พึงปรารถนา และอีกอันหนึ่งคือ “Ego ideal” ซึ่งสนับสนุนให้มีความประพฤติดี “Conscience” มักจะเกิดจากการชู้ว่าจะทำโทษ เช่น “ถ้าทำอย่างนั้นเป็นเด็กไม่ดี ควรจะละอายแก่ใจที่ประพฤติเช่นนั้น” ส่วน “Ego ideal” มักจะเกิดจากการให้แรงเสริมบวก หรือการยอมรับ เช่น แม่รักหนูเพราะหนูเป็นเด็กดี

ฟรอยด์ ถือว่า ความต้องการทางเพศเป็นแรงขับที่สำคัญและไม่จำเป็นที่จะอยู่ในระดับจิตสำนึกเสมอไป แต่จะอาจอยู่ในระดับจิตไร้สำนึก (Unconscious) และมีพลังงานมาก ความคิด ของฟรอยด์เกี่ยวกับแรงขับระดับจิตไร้สำนึก เป็นประโยชน์ในการเข้าใจพฤติกรรมของคน ซึ่งปัจจุบันนี้ นักจิตวิทยาส่วนใหญ่ยอมรับความคิดของฟรอยด์ เกี่ยวกับ Unconscious motivation แม้ว่าจะไม่รับหลักการของฟรอยด์ทั้งหมด

ฟรอยด์กล่าวว่า พัฒนาการทางบุคลิกภาพเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะ ชั้นวัยทารก วัยเด็ก และวัยรุ่น ระบบทั้ง 3 ของบุคลิกภาพคือ Id, Ego และ Superego จะทำงานประสานกันดีขึ้น เนื่องจากเด็กมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม หรือโลกภายนอกมากขึ้น ยิ่งโตขึ้น Ego ก็จะมีพลังแข็งแกร่งขึ้น และสามารถที่จะควบคุม Id ได้มากขึ้น องค์ประกอบที่มีส่วนในพัฒนาการทางบุคลิกภาพมีหลายอย่าง ซึ่งฟรอยด์ได้แบ่งไว้ดังต่อไปนี้

1. วุฒิภาวะ ซึ่งหมายถึงขั้นพัฒนาการตามวัย
2. ความคับข้องใจที่เกิดจากความสมหวังไม่สมหวัง เมื่อมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมภายนอก
3. ความคับข้องใจ ซึ่งเนื่องมาจากความขัดแย้งภายใน
4. ความไม่พร้อมของตนเอง ทั้งทางด้านร่างกาย ด้านเชาวน์ปัญญา และการขาดประสบการณ์
5. ความวิตกกังวล เนื่องมาจากความกลัว หรือความไม่กล้าของตนเอง

สรุปแล้วทฤษฎีของฟรอยด์เป็นทฤษฎีที่มีอิทธิพลมากทั้งทางตรงและทางอ้อม ผู้ที่มีความเชื่อ และเลื่อมใสในทฤษฎีของฟรอยด์ ก็ได้้นำหลักการต่าง ๆ ไปใช้ในการรักษาคนที่มีความผิดปกติทางบุคลิกภาพ ซึ่งได้ช่วยคนมากกว่ากึ่งศตวรรษ ส่วนนักจิตวิทยาที่ไม่ใช่หลักจิตวิเคราะห์ ก็ได้นำความคิดของฟรอยด์ไปทำงานวิจัยเกี่ยวกับพัฒนาการทางบุคลิกภาพ จึงนับว่าฟรอยด์เป็นนักจิตวิทยาผู้มีอิทธิพลมากต่อพัฒนาการของจิตวิทยา

ทฤษฎีจิตสังคมของอีริกสัน (Erikson)

อีริกสัน เป็นลูกศิษย์ของฟรอยด์ ได้สร้างทฤษฎีขึ้นในแนวทางการคิดของฟรอยด์ แต่ได้เน้นความสำคัญของทางด้านสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมด้านจิตใจ (Psychological Environment) ว่ามีบทบาทในพัฒนาการบุคลิกภาพมาก ความคิดของอีริกสันต่างกับฟรอยด์หลายประการ เป็นต้นว่า เห็นความสำคัญของ Ego มากกว่า Id และถือว่าพัฒนาการของคนไม่ได้จบแค่วัยรุ่น แต่ต่อไปจนกระทั่ง

วาระสุดท้ายของชีวิต คือ วัยชรา และตอนที่ยังมีชีวิตอยู่ บุคลิกภาพ ของคนก็เปลี่ยนไปเรื่อย ๆ และถือว่าเป็นวิวัฒนาการที่จะต้องมีการอุปสรรค คนอาจจะพบประสบการณ์ที่ไม่ปรารถนา และทำให้เป็นแผลหรือรอยร้าวของพัฒนาการของบุคลิกภาพตามแต่ละขั้นของชีวิตซึ่งเป็นธรรมชาติของคน แต่ก็สามารถจะรักษาบาดแผลที่เกิดขึ้นให้หายไปโดยการบำบัดของตนเอง อีริคสันเป็น Neo - Freudian ได้เรียกทฤษฎีของเขาว่าเป็นทฤษฎีจิตสังคม (Psychosocial Theory) ซึ่งได้แบ่งพัฒนาการทางบุคลิกภาพ ออกเป็น 8 ขั้น

ขั้นที่ 1 ความไว้วางใจ – ความไม่ไว้วางใจ (Trust vs Mistrust) ซึ่งเป็นขั้นในวัยทารก อีริคสันถือว่าเป็นรากฐานที่สำคัญของพัฒนาการในวัยต่อไป เด็กวัยทารกจำเป็นต้องมีผู้เลี้ยงดูเพราะช่วยตนเองไม่ได้ ผู้เลี้ยงดูจะต้องเอาใจใส่เด็ก ถึงเวลาให้นมก็ควรจะให้และปลดเปลื้องความเดือดร้อน ไม่สบายของทารกอันเนื่องมาจากการขับถ่าย เป็นต้น ผู้เลี้ยงดูจะต้องสนองความต้องการเด็กอย่างสม่ำเสมอ เพราะเด็กมีความหวังว่าเวลาหิวจะมีคนมาให้กิน เวลาที่ผ้าอ้อมเปียกจะมีคนมาเปลี่ยนให้ เด็กจะอยู่ด้วยความหวังว่าจะมีผู้ช่วยเหลือทุกครั้งที่ตนมีความต้องการ นอกจากเด็กจะมีความเชื่อและความหวังว่า พ่อแม่ คนเลี้ยงจะมาช่วยสนองความต้องการของตนแล้ว เด็กยังเชื่อในตนเองว่ามีความสามารถที่จะใช้วิธีช่วยเหลือตนเอง เป็นต้นว่าสามารถจะหาหิวนมและคว่ำมาดูดได้ อีริคสันได้กล่าวว่า ความไว้วางใจเป็นรากฐานที่สำคัญของการพัฒนาการทางบุคลิกภาพ เด็กที่ขาดความไว้วางใจจะกลายเป็นคนที่ชอบก้าวร้าว ตีตัวออกจากสิ่งแวดล้อม บางกรณีถึงกับเป็นโรคจิต ที่เรียกว่า Childhood Schizophrenic

ขั้นที่ 2 ความเป็นตัวของตัวเองอย่างอิสระ - ความสงสัยไม่แน่ใจตัวเอง (Autonomous vs Shame and Doubt) อยู่ในวัยอายุ 2-3 ปี วัยนี้เป็นวัยที่เริ่มเดินได้ สามารถที่จะพูดได้ และความเจริญเติบโตของร่างกายช่วยให้เด็กมีความอิสระ พึ่งตัวเองได้ และมีความอยากรู้อยากเห็น อยากรับรู้สิ่งต่าง ๆ เพื่อต้องการสำรวจว่าคืออะไร เด็กเริ่มที่อยากเป็นอิสระ เป็นตัวของตัวเอง ฉะนั้นเด็กวัยนี้เริ่มจะต้องเรียนรู้พฤติกรรมหลายอย่างที่กำหนดโดยสังคม ฉะนั้น พ่อ แม่ และผู้เลี้ยงดู จำเป็นจะต้องรักษาความสมดุล ช่วยเด็กให้เป็นอิสระ พึ่งตนเอง โดยต้องเป็นผู้ที่รู้จักใช้คำพูดอธิบายให้เด็กเข้าใจ ว่าสิ่งไหนทำได้ สิ่งไหนทำไม่ได้ พยายามเลี้ยงดูเด็กเวลาที่ทำสิ่งที่ไม่ถูกต้อง แต่บางครั้งจำเป็นต้องปล่อยให้เด็กมีความอาย (Shame) และการสงสัยตัวเองว่าทำไม่ถูก (Doubt) เพราะเป็นสิ่งสำคัญ เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนา เพราะว่าทุกคนควรจะต้องมีความละเอียดใจ ไม่กล้าทำสิ่งที่สังคมไม่ยอมรับด้วย อย่างไรก็ตาม พ่อ แม่ ควรจะเน้นที่การให้ออกาสเด็กพึ่งตนเอง มีความเป็นอิสระ ทำอะไรด้วยตนเอง มากกว่าการมีความรู้สึกอายและสงสัยในตนเอง

ขั้นที่ 3 การเป็นผู้คิดริเริ่ม การรู้สึกผิด (Initiative vs Guilt) วัยเด็กอายุประมาณ 3-5 ปี อีริคสันเรียกวัยนี้ว่าเป็นวัยที่เด็กมีความคิดริเริ่มอยากจะทำอะไรด้วยตนเอง จากจินตนาการของตนเอง การเล่นสำคัญมากสำหรับวัยนี้ เพราะเด็กจะได้ทดลองทำสิ่งต่าง ๆ จะสนุกจากการสมมติของต่างๆ เป็นของจริง เช่น อาจจะใช้ดั่งกระดาษเป็นรถยนต์ ขับรถยนต์เหมือนผู้ใหญ่ อย่างไรก็ตาม เด็กก็ยังพยายามที่จะเป็น

อิสระ ฟุ้งตนเอง อยากจะทำอะไรเองไม่ฟังผู้ใหญ่ เป็นวัยที่เด็กจะเลียนแบบจากผู้ใหญ่ ทั้งด้านการพูดและการกระทำ อีริคสันอธิบายการรู้สึกผิด (Guilt) เหมือนกับ ฟรอยด์ คือ เน้น Resolution ของ Oedipal Complex ดังที่ได้อธิบายมาแล้ว ดังนั้นเด็กชายในวัยนี้ ต้องการทำอะไรเหมือนพ่อ เด็กหญิงอยากจะทำอะไรเหมือนแม่ เด็กบางคนอาจจะทำงานซ้ำ เสรีซ้ำ แต่เมื่อเสร็จแล้วก็เป็นที่สมบรูณ์เรียบร้อยและถูกต้อง เด็กบางคนอาจจะเรียนไม่เก่ง แต่เล่นกีฬาเก่ง เป็นต้น การช่วยเหลือแบบนี้ก็จะช่วยทำให้เด็กไม่มีปมด้อย และมีทัศนคติที่ดีต่อตนเอง ไม่เกลียดตนเอง และไม่มีปมด้อย

ขั้นที่ 4 ความต้องการที่จะทำกิจกรรมอยู่เสมอ - ความรู้สึกด้อย (Industry VS inferiority)

อีริคสัน ใช้คำว่า industry กับเด็กอายุประมาณ 6 -12 เนื่องจากเด็กวัยนี้มีพัฒนาการด้านสติปัญญาและทางด้านร่างกาย อยู่ในขั้นที่มีความต้องการที่จะทำอะไรอยู่เสมอไม่เคี้ยวว่าง หรืออยู่เฉย ๆ แม้ว่าเด็กที่เจริญเติบโตในวัฒนธรรมที่ไม่มีการศึกษาในโรงเรียนทั่วโลกก็จะพบว่า เด็กวัยนี้ เป็นวัยที่จะเริ่มฝึกหัดอาชีพ ตัวอย่างเช่น พวกเขาจะไปตกปลา สำหรับวัฒนธรรมที่จะต้องล่าสัตว์เพื่อเลี้ยงชีวิต ก็จะหัดทำลูกศรเพื่อไปยิงสัตว์ สำหรับสังคมที่มีการศึกษาในโรงเรียน เด็กก็จะอยู่ในโรงเรียน เรียนหัดอ่าน หัดเขียน และคิดเลข เด็กวัยนี้มักจะภูมิใจว่าทำอะไรได้ จะขยันและจะใช้ความพยายามอย่างมาก ผู้ใหญ่จะต้องพยายามช่วยให้เด็กได้รับสัมฤทธิ์ผล ให้เขารู้ว่าเขามีความสามารถ เพื่อจะให้มีความรู้สึกที่ดีต่อตัวของเขาเอง (positive self-concept) เด็กวัยนี้จะต้องมีประสบการณ์ที่ส่งเสริมให้เขาคิดว่าคนเราเก่งมีความสามารถทำอะไรก็ทำได้ เพื่อจะไม่ให้เกิดปมด้อยอย่างเดียว แต่เด็กก็อาจจะติเตียนกันเอง เปรียบเทียบความสามารถกันเสมอ ครูและบิดามารดา มีส่วนช่วยให้เด็กที่โชคไม่ดี ที่ทำงานซ้ำ ผู้คนอื่นไม่ได้ โดยพยายามหาสิ่งที่เด็กคนนั้นทำได้ดีกว่าคนอื่น และนอกจากชี้ให้เห็นความสามารถพิเศษของเขา และประกาศให้คนอื่นเห็นด้วย เช่น เด็กบางคน อาจจะทำงานซ้ำ เสรีซ้ำ แต่เมื่อเสร็จแล้วเป็นผลงานที่มีความถูกต้องสมบรูณ์ เด็กบางคนเรียนไม่เก่ง แต่ทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่ใช้มือได้ดี หรือเล่นกีฬาเก่ง การช่วยเหลือแบบนี้ก็จะช่วยทำให้เด็กไม่มีปมด้อยและมีทัศนคติที่ดีต่อตนเอง

ขั้นที่ 5 อัตภาพ* หรือการรู้จักว่าตนเองเป็นเอกลักษณ์ – การไม่รู้จักตนเองหรือสับสนในบทบาทในสังคม (Ego identity vs Role Confusion) อีริคสันกล่าวว่า เด็กในวัยนี้ที่มีอายุระหว่าง 12-18 ปี จะรู้สึกตนเองว่า มีความเจริญเติบโต โดยเฉพาะทางด้านร่างกายเหมือนกับผู้ใหญ่ทุกอย่าง ร่างกายเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มีการเปลี่ยนแปลงทางเพศทั้งหญิงและชาย เด็กวัยรุ่นจะมีความรู้สึกในเรื่องเพศ และบางคนเป็นกังวลต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ประกอบกับพัฒนาการทางด้านสติปัญญา เด็กวัยรุ่นก็เริ่มคิดแบบผู้ใหญ่ ฉะนั้นเด็กวัยรุ่นจะตั้งคำถาม ถามตนเองว่า “ฉันคือใคร (Who am I?)” และคิดว่าถ้าโตเป็นผู้ใหญ่แล้ว จะประกอบอาชีพอะไร เด็กวัยรุ่นส่วนมากยังมีความสับสน และไม่แน่ใจ และอยากเป็นผู้ใหญ่ หรือบางครั้งก็อยากเป็นเด็ก อยากจะตัดสินใจ

*** ศาสตราจารย์ มล.จิรายุ นพวงศ์ ได้กรุณาให้คำแปล “Egoidentity” ว่า “อัตภาพ”**

ทำอะไรเอง เวลาผู้ใหญ่ห้าม เด็กจะไม่พอใจ บางครั้งก็คิดว่าผู้ใหญ่ไม่ช่วยตนตัดสินใจ เด็กวัยนี้มักจะเป็นห่วงว่าคนอื่นคิดอย่างไรต่อตนเหมือนกับที่ตนคิดว่าตนคือใคร เด็กวัยนี้มีความเป็นห่วงว่า จะทำอะไรไม่ได้ และอยากจะทำอะไร ทักษะต่าง ๆ ที่ตนประสบมาตั้งแต่เด็ก จะช่วยให้เขาเรียนหรือประกอบอาชีพที่เขาปรารถนาได้หรือไม่ เด็กวัยนี้มักจะมีควมวิตกกังวลในใจกลัวว่าจะไม่เป็นที่ยอมรับของเพื่อนรุ่นราวคราวเดียวกัน เด็กจะจริงจังในการคบเพื่อน และค่อนข้างที่จะมีอุดมการณ์ของตนเอง ข้อสำคัญที่สุดเด็กวัยนี้ควรจะม้อัตภาพหาเอกลักษณ์ของตนเองได้ (Ego Identity) เพื่อที่จะได้มีความมั่นใจในตนเอง และรู้ว่าตนพร้อมที่จะก้าวไปสู่อนาคตของผู้ใหญ่ เตรียมอาชีพที่จะทำในอนาคต ถ้าเด็กขาดความมั่นใจในตนเอง ไม่รู้ว่าตนจะทำอะไร หรือมีบทบาทอย่างไร อิริคสันเรียกว่า “Role Confusion” คือเป็นคนไม่มีหลักการของตัวเองไม่รู้ว่าตนเองต้องการอะไรก็มักจะเลียนแบบผู้อื่นหรือใช้เวลาเนิ่นนานกว่าจะพบว่าตนต้องการอะไร บางกรณีเด็กวัยนี้ต้องการมีใครสักคนที่จะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและความรู้สึก ซึ่งเป็นวิธีการที่จะช่วยให้ตนเข้าใจ และรู้ว่าตนคือใคร นอกจากนี้มักจะเลียนแบบผู้อื่น ตามอย่างผู้อื่นซึ่งอาจจะ เป็นสาเหตุให้เข้ากับกลุ่มเด็กเกเร หรือพวกที่ก่ออาชญากรรมได้ ผู้ใหญ่บางครั้งก็มีส่วนทำให้เด็กวัยนี้มี อคติในทัศนคติทางลบ (Negative Self-concept) โดยการดูว่าและเรียกเด็กวัยนี้ในทางไม่ดีต่างๆ ตัวอย่างเช่น บางครั้งเรียกลูกสาวว่า “โสเภณี” เพราะลูกสาวมีเพื่อนชายมาก ลูกอาจจะมีความโกรธแค้น เลยกทำตัวให้เป็นอย่างที่พ่อแม่เรียก เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากเด็กวัยนี้มีความเจริญเติบโตทางสติปัญญาเท่าเทียมผู้ใหญ่ สามารถจะ คิดสิ่งที่เป็นนามธรรมได้ สามารถที่จะแก้ปัญหาโดยตั้งสมมติฐานและมีวิธีโดยใช้หลักปรนัยคิดหาเหตุผล ฉะนั้นถ้าหากพ่อแม่ และผู้ใหญ่มีความสัมพันธ์ที่ดีกับเด็ก แสดงให้เห็นว่ารักและหวังดีเด็กวัยนี้ก็อาจจะพึ่ง เหตุผลที่พ่อแม่อธิบาย

ขั้นที่ 6 ความใกล้ชิดผูกพัน – ความอ้างว้างตัวคนเดียว (Intimacy vs Isolation) วัยนี้เป็นวัยผู้ใหญ่ระยะต้น (Young Adulthood) เป็นวัยที่ทั้งชายและหญิงเริ่มที่จะรู้จักตนเองว่า มีจุดมุ่งหมายในชีวิตอย่างไร เป็นวัยที่พร้อมที่จะมีความสัมพันธ์กับเพื่อนต่างเพศ ในฐานะเพื่อนสนิทที่จะเสียสละให้กันและกันได้ รวมทั้งสามารถยินยอมเห็นใจซึ่งกันและกัน โดยไม่เห็นแก่ตัวเลย และมีความคิดตั้งตนเป็นหลักฐาน หรือคิดสนใจที่จะแต่งงานมีบ้านของตนเอง อย่างไรก็ตามคนในวัยนี้ ส่วนมากยังไม่อยากที่จะเชื่อมอัตภาพ (Fused Identity) กับใคร ชายหญิงที่แต่งงานกัน และสามารถเชื่อมอัตภาพจะไม่เพียงแต่ว่ามีความรักและสนิทสนมในฐานะสามีและภรรยาเท่านั้น แต่หมายถึงการยอมรับอัตภาพ (Identity) ของกันและกันโดยไม่คิดว่าจะสูญเสียอัตภาพของตน ฉะนั้นถ้าแต่งงานก็จะอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข ตรงข้ามกับผู้ที่ไม่สามารถเชื่อมอัตภาพ มักจะจบชีวิตแต่งงานด้วยการหย่าร้าง

ความใกล้ชิดผูกพันของวัยผู้ใหญ่ระยะต้น ไม่ได้หมายความว่าต้องเกิดระหว่างเพื่อนต่างเพศเท่านั้น การมีความใกล้ชิดผูกพันกับเพื่อนเพศเดียวกันก็เป็นสิ่งที่สำคัญมาก คนที่ไม่มีเพื่อนสนิท จะต้องอยู่คนเดียวอย่างอ้างว้างตัวคนเดียว ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา

ขั้นที่ 7 ความเป็นห่วงชนรุ่นหลัง – ความคิดถึงแต่ตนเอง (Generativity vs Stagnation)
อีริกสันอธิบายคำว่า Generativity ว่าเป็นวัยที่เป็นห่วงเพื่อนร่วมโลกโดยทั่วไป หรือเป็นห่วง เยาวชนรุ่นหลัง อยากจะให้ความรู้ สั่งสอนคนรุ่นหลังต่อไป คนที่แต่งงานมีบุตรก็สอนลูก หลายคนที่ไม่แต่งงาน ถ้าเป็นครูก็สอนลูกศิษย์ ถ้าเป็นนายก็สอนลูกน้อง หรือช่วยทำงานทางด้านศาสนา เพื่อที่จะปลูกฝังให้คนรุ่นหลังเป็นคนดีต่อไป คนวัยนี้บางคนสนใจแต่ตนเองไม่สนใจหรือเป็นห่วงคนอื่น เป็นคนที่ไม่มีความไว้วางใจคนอื่น จึงไม่สามารถที่สอนหรือถ่ายทอดวัฒนธรรมให้ชนรุ่นหลังได้ แม้แต่ลูกของตนเอง การแต่งงานและมีลูกหรือต้องการจะมีลูกไม่ได้เป็นสิ่งรับรองว่าตนอยู่ในขั้น Generativity คนที่มีปัญหาในวัยนี้จะรักตัวเองมากกว่ารักคนอื่น และไม่ยอมที่จะเสียสละเวลาทำงานช่วยเหลือคนอื่นชอบอยู่คนเดียวมากกว่า และห่วงแต่ตนเอง

ขั้นที่ 8 ความพอใจในตนเอง - ความสิ้นหวังและไม่พอใจในตนเอง (Ego Integrity vs Despair)
วัยนี้เป็นระยะบั้นปลายของชีวิต ฉะนั้นบุคลิกภาพของคนวัยนี้มักจะเป็นผลรวมของวัย 7 วัยที่ผ่านมา ผู้มีอาวุโสบางท่านยอมรับว่าได้มีชีวิตที่ดีและได้ทำดีที่สุด ยอมรับว่าตอนนี้แก่แล้ว และจะมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข จะเป็นนายของตนเองและมีความพอใจในสภาพชีวิตของตน ไม่กลัวความตาย พร้อมที่จะตาย ยอมรับว่าคนเราเกิดมาแล้วก็ต้องตาย ตรงกันข้ามกับคนที่มีความสิ้นหวังและกลัวความตาย เพราะยังคิดว่าชีวิตไม่สมบูรณ์ ควรจะทำอะไรที่เป็นประโยชน์ คิดว่าตนเกิดมาทั้งชาติ ก็ยังไม่เคยทำอะไรที่เป็นประโยชน์ จึงไม่มีความพอใจในตนเอง มีความผิดหวังในชีวิตและสายเกินไปที่จะแก้ไขได้

สรุปแล้ว ทฤษฎีของอีริกสัน เป็นทฤษฎีที่อธิบายพัฒนาการของชีวิตตั้งแต่วัยทารกจนถึงวัยชรา อีริกสันเชื่อว่า วัยแรกของชีวิตเป็นวัยที่เป็นรากฐานเบื้องต้น และวัยต่อๆมาก็จะสร้างจากรากฐานนี้ เหมือนกับการสร้างบ้าน จะต้องมียากฐานที่ดี ถ้ารากฐานไม่ดีก็ต้องหาทางแก้ไขเพิ่มเติมเพื่อให้บ้านอยู่อย่างสบาย แข็งแรงไม่ล้ม สำหรับชีวิตของคนก็เช่นเดียวกัน ถ้าหากในวัยทารกเด็ก ทารกได้รับการดูแลอย่างดีและอบอุ่น ก็จะช่วยให้เด็กมีความเชื่อถือในผู้อื่นที่อยู่รอบๆ ตั้งแต่บิดามารดา พี่เลี้ยง เป็นต้น ซึ่งจะมียากฐานที่จะช่วยให้เด็กช่วยตัวเอง มีความตั้งใจที่จะทำอะไรเอง และเมื่อโตขึ้นก็จะเป็นผู้ที่รู้สึกว่าคุณเองมีสมรรถภาพที่จะทำอะไรได้ (Competence) และนอกจากนี้ จะมีความซื่อสัตย์ต่อตนเองและผู้อื่น สามารถที่จะยอมรับสิ่งที่ดีและไม่ดีของตนเองและผู้อื่น สามารถที่จะสนิทสนมกับผู้อื่น ทั้งเพศเดียวกันและเพศตรงข้ามโดยสนิทใจ โดยไม่มีความอิจฉาว่าเพื่อนจะดีกว่าตน เมื่อเป็นผู้ใหญ่ก็จะเป็นผู้เสียสละไม่

เห็นแก่ตัวดูแลผู้ที่เยาว์กว่า เช่น ลูกหลาน หรือนักเรียนเต็มใจที่จะช่วยให้ความรู้ ถ่ายทอดศิลปวิทยาให้คนรุ่นหลัง และเมื่ออยู่ในวัยชราก็มีความสุข เพราะได้ทำประโยชน์และหน้าที่มาอย่างเต็มที่แล้ว อีริคสันถือว่าชีวิตของคนเรา แต่ละวัยจะมีปัญหา หรือประสบปัญหาบ้างเป็นธรรมดา แต่บางคนก็จะสามารถแก้ปัญหาด้วยตนเอง และดำเนินชีวิตไปตามขั้น แต่บางคนก็มีปัญหาที่อาจจะแก้เองไม่ได้ อาจจะต้องไปหาจิตแพทย์ หรือนักจิตวิทยา ช่วยเพื่อแก้ปัญหา แต่บุคลิกภาพของแต่ละบุคคลเป็นเรื่องที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และทุกคนมีโอกาสที่จะแก้ไขบุคลิกภาพของตน และผู้ใหญ่ที่อยู่แวดล้อมก็มีส่วนที่จะช่วยส่งเสริมหรือแก้ไขบุคลิกภาพของผู้เยาว์ที่อยู่ในความดูแลให้เจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีความสุข

ทฤษฎีพัฒนาการเชาว์ปัญญาของพือาเจต์

ทฤษฎีเกี่ยวกับพัฒนาการเชาว์ปัญญาที่ผู้เขียนเห็นว่ามีความสำคัญสำหรับครู คือ **ทฤษฎีของนักจิตวิทยาชาวสวิส ชื่อ พือาเจต์ (Piaget)** ที่จริงแล้วพือาเจต์ได้รับปริญญาเอกทางวิทยาศาสตร์ ในสาขาสัตววิทยา ที่มหาวิทยาลัย Neuchatel ประเทศสวิสเซอร์แลนด์ หลังจากได้รับปริญญาเอก ในปี ค.ศ. 1918 พือาเจต์ได้ไปทำงานกับนายแพทย์บีเนต (Binet) และซีโม (Simon) ผู้ซึ่งเป็นผู้แต่งข้อสอบเชาว์ปัญญาขึ้นเป็นครั้งแรก พือาเจต์มีหน้าที่ทดสอบเด็กเพื่อจะหาพิสัย (Norm) สำหรับเด็กแต่ละวัย พือาเจต์พบว่าคำตอบของเด็กน่าสนใจมาก โดยเฉพาะคำตอบของเด็กที่เยาว์วัย เพราะมักจะให้คำตอบผิด แต่เมื่อพือาเจต์ได้วิเคราะห์คำตอบที่ผิดเหล่านั้นก็พบว่าคำตอบของเด็กเล็กที่ต่างไปจากคำตอบเด็กโตเพราะมีความคิดต่างกัน คุณภาพของคำตอบของเด็กที่วัยต่างกัน มักจะแตกต่างกัน แต่ไม่ควรจะบอกว่าเด็กโตฉลาดกว่าเด็กเล็ก หรือคำตอบของเด็กเล็กผิด การทำงานกับบีเนตระหว่างปี ค.ศ. 1919 ถึง ค.ศ. 1921 เป็นจุดเริ่มต้นของความสนใจของพือาเจต์เกี่ยวกับพัฒนาการของเชาว์ปัญญา พือาเจต์เริ่มศึกษา พัฒนาการทางเชาว์ปัญญาของบุตร 3 คน เป็นหญิงหนึ่งชายสอง การศึกษาของพือาเจต์เป็นการศึกษาระยะยาว นอกจากนี้พือาเจต์ได้ตั้งการสังเกต และศึกษาเด็กอื่นๆ ได้ทำรายงานผลของการสังเกตไว้ในหนังสือหลายเล่ม เช่น *The Language and Thought of the Child* (1926), *Judgement and Reasoning in the Child* (1928), *The Child's Conception of Physical Causality* (1930) และ *The Moral Judgement of the Child* (1982) ต่อมาพือาเจต์ได้เขียนร่วมกับผู้ร่วมงานและลูกศิษย์อีกหลายเล่ม ทฤษฎีพือาเจต์เป็นทฤษฎีที่ซับซ้อนและค่อนข้างเข้าใจยาก ประกอบกับการเขียนเป็นภาษาฝรั่งเศสจึงมีนักจิตวิทยาหลายท่านทั้งในยุโรปและสหรัฐอเมริกา ได้นำทฤษฎีของท่านมาแปลและเรียบเรียงใหม่ให้อ่านเข้าใจง่ายขึ้น ในบทนี้จะขอกล่าวถึงทฤษฎีของพือาเจต์อย่างย่อ ถ้าท่านผู้อ่านต้องการรายละเอียดก็จะศึกษาได้จากหนังสือที่เขียนโดยพือาเจต์หรือที่แปลและสรุปเป็นภาษาอังกฤษ โดย Flavel (1963), Ginsburg & Opper (1965), Elkind, (1976)

ความคิดรวบยอดพื้นฐาน

พือาเจต์เชื่อว่าคนเราทุกคนตั้งแต่เกิดมามีความพร้อมที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและโดยธรรมชาติแล้วมนุษย์เป็นผู้พร้อมที่จะมีกิจกรรม หรือเริ่มกระทำก่อน (Active) นอกจากนี้พือาเจต์ถือว่ามนุษย์เรามีแนวโน้มพื้นฐานที่ติดตัวมาแต่กำเนิด 2 ชนิด คือ การจัดและรวบรวม (Organization) และการปรับตัว (Adaptation) ซึ่งอธิบายได้ดังต่อไปนี้

การจัดและรวบรวม (Organization) หมายถึง การจัดและรวบรวมกระบวนการต่าง ๆ ภายในเข้าเป็นระบบอย่างต่อเนื่องกัน เป็นระเบียบ และมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาตราบที่มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม

การปรับตัว (Adaptation) หมายถึง การปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมเพื่ออยู่ในสภาพสมดุล การปรับตัวประกอบด้วยกระบวนการ 2 อย่าง คือ

1. การซึมซาบหรือดูดซึมประสบการณ์ (Assimilation) และ
2. การปรับโครงสร้างทางสติปัญญา (Accommodation) เมื่อเผชิญกับสิ่งแวดล้อม

1. **การซึมซาบหรือดูดซึมประสบการณ์ (Assimilation)** เมื่อมนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมก็จะซึมซาบหรือดูดซึมประสบการณ์ใหม่ ให้รวมเข้าอยู่ในโครงสร้างของสติปัญญา (Cognitive Structure)

2. **การปรับโครงสร้างทางเชาวน์ปัญญา (Accommodation)** หมายถึงการเปลี่ยนแปลงแบบโครงสร้างของเชาวน์ปัญญาที่มีอยู่แล้วให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม หรือประสบการณ์ใหม่ หรือเป็นการเปลี่ยนแปลงความคิดเดิมให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมใหม่ ตัวอย่างเช่น ความเข้าใจความแตกต่างระหว่างเพศของเด็กที่มีอายุประมาณ 5-6 ปี ถ้าถามเด็กวัยนี้ว่า เด็กหญิงชายแตกต่างกันหรือไม่ คำตอบ ที่ได้จากเด็กก็คือ เด็กหญิงและเด็กชายแตกต่างกัน และเมื่อถามคำถามต่อไปว่า ให้บอกความแตกต่างของหญิงชายมา 3 อย่าง คำถามนี้ส่วนมากเด็กตอบได้ 2 อย่างคือ เด็กหญิงผมยาว เด็กชาย ผมสั้น เด็กหญิงสวมกระโปรง แต่เด็กชายสวมกางเกง อย่างไรก็ตาม ถ้าเด็กวัยนี้ เกิดพบเด็ก(หญิง) ผมยาวนุ่งกางเกงกำลังเล่นตุ๊กตาอยู่สามารถจะบอกได้ว่า เด็กที่เขาเห็นเป็น “เด็กหญิง” แสดงว่า เด็กสามารถที่จะ Accommodate สิ่งแวดล้อมใหม่และแปลความเข้าใจเดิมของเขาว่าเด็กหญิงไม่จำเป็นจะต้องนุ่งกระโปรงเสมอไป เด็กผู้หญิงอาจจะนุ่งกางเกงได้ และเนื่องจากการปรับสิ่งแวดล้อมเข้าเป็นความรู้ใหม่โดยเปลี่ยนความเข้าใจเดิมเช่นนี้ พือาเจต์ เรียกว่า Accommodation

สรุปแล้วในพัฒนาการทางเชาวน์ปัญญาบุคคลต้องมีการปรับตัวซึ่งประกอบด้วย กระบวนการที่สำคัญ 2 อย่าง คือ การซึมซาบหรือดูดซึม และการปรับโครงสร้างทางสติปัญญาดังกล่าว พือาเจต์กล่าวว่าระหว่างระยะเวลาตั้งแต่วัยทารกจนถึงวัยรุ่น คนเราจะค่อย ๆ สามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมมากขึ้น พือาเจต์ได้แบ่งพัฒนาการทางเชาวน์ปัญญาออกเป็นขั้นใหญ่ ๆ 4 ขั้น โดยให้ความหมายของขั้น (Stage) ดังต่อไปนี้

1. ขั้นระดับเชาวน์ปัญญา หมายถึง ระยะเวลาที่ก่อตั้งริเริ่มและรวบรวมความรู้คิด (Mental Operation) หรือเริ่มพัฒนาเชาวน์ปัญญา

2. การบรรลุถึงขั้นเชาวน์ปัญญาขั้นหนึ่ง จะเป็นรากฐานสำหรับพัฒนาการทางเชาวน์ปัญญาขั้นต่อไป หรือการจะกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่าการพัฒนาทางเชาวน์ปัญญาเป็นสิ่งที่ต่อเนื่องกัน

3. ระดับขั้นของพัฒนาการทางเชาวน์ปัญญาเป็นสิ่งที่เป็นไปตามขั้นไม่สลับสน เป็นต้นว่า ขั้นแรกต้องมาก่อนขั้นที่ 2 และขั้นที่ 2 ต้องมาก่อนขั้น 3 เป็นต้น

4. ขั้นพัฒนาการของเชาวน์ปัญญา แต่ละขั้นเป็นรากฐานของขั้นต่อไป

พือาเจต์ถือว่าเด็กทุกคนตั้งแต่เกิดมาพร้อมที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม และปฏิสัมพันธ์นี้ทำให้เกิดพัฒนาการเชาวน์ปัญญา พือาเจต์แบ่งองค์ประกอบที่มีส่วนเสริมสร้าง พัฒนาการเชาวน์ปัญญา มี 4 องค์ประกอบ คือ

1. วุฒิภาวะ (Maturation) พือาร์เจต์ กล่าวว่า การเจริญเติบโตด้านสรีรวิทยา โดยเฉพาะเส้นประสาทและต่อมไร้ท่อ มีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาเชาวน์ปัญญา หรือจะต้องจัดประสบการณ์หรือสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมกับความพร้อมหรือวัยของเด็ก

2. ประสบการณ์ (Experience) ทุกครั้งที่คนเรามีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมก็จะเกิดประสบการณ์แบ่งออกเป็น 2 ชนิด คือ

(1) ประสบการณ์ที่เนื่องมาจากปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ (Physical Environment)

(2) ประสบการณ์เกี่ยวกับการคิดหาเหตุผลและทางคณิตศาสตร์ (Logico-mathematical experience) ซึ่งมีความสำคัญในการแก้ปัญหาต่าง ๆ โดยเฉพาะทางวิทยาศาสตร์

3. การถ่ายทอดความรู้ทางสังคม (Social Transmission) หมายถึง การที่พ่อ แม่ ครู และคนที่อยู่รอบตัวเด็กจะถ่ายทอดความรู้ให้เด็ก หรือสอนเด็กที่พร้อมจะรับถ่ายทอดด้วยกระบวนการซึมซาบ ประสบการณ์หรือการปรับโครงสร้างทางเชาวน์ปัญญา

4. กระบวนการพัฒนาสมดุล (Equilibration) หรือการควบคุมพฤติกรรมของตนเอง (Self-regulation) ซึ่งอยู่ในตัวของแต่ละบุคคล เพื่อจะปรับความสมดุลของพัฒนาการเชาวน์ปัญญา ขึ้นต่อไปอีกขั้นหนึ่งที่สูงกว่า โดยใช้กระบวนการการซึมซาบประสบการณ์ และการปรับโครงสร้าง

ปัญหามีอยู่ว่าทำไมจึงเกิดการพัฒนาด้านเชาวน์ปัญญา พือาเจต์กล่าวว่า โดย ธรรมชาติแล้วคนเราทุกคนต้องมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอยู่เสมอ และจะต้องมีการปรับตัวอยู่ เรื่อย ๆ เช่นนี้เป็นต้นเหตุให้คนเรามีพัฒนาการทางเชาวน์ปัญญา และองค์ประกอบ 4 อย่างดังกล่าว มีบทบาทสำคัญในพัฒนาการทางเชาวน์ปัญญา

ขั้นพัฒนาการเชาวน์ปัญญา

พือาเจต์ได้แบ่งขั้นพัฒนาการของเชาวน์ปัญญาออกเป็น 4 ขั้น

1. ขั้น Sensorimotor
2. ขั้น Preoperational
3. ขั้น Concrete Operations
4. ขั้น Formal Operations

พือาเจต์ ถือว่าการพัฒนาเชาวน์ปัญญาของมนุษย์จะเป็นไปตามลำดับขั้น เปลี่ยนแปลงข้ามขั้นไม่ได้

ขั้นที่ 1 Sensorimotor (แรกเกิด ถึง 2 ขวบ)

พือาเจต์ เป็นนักจิตวิทยาคนแรกที่ได้ศึกษาระดับเชาวน์ปัญญาของเด็กวัยนี้ไว้อย่างละเอียดจากการสังเกตบุตร 3 คน โดยทำบันทึกไว้ และสรุปว่าวัยนี้เป็นวัยที่เด็กมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม โดยประสาทสัมผัสและการเคลื่อนไหวของอวัยวะต่าง ๆ ของร่างกาย พือาเจต์ได้แบ่งขั้น Sensorimotor ออกเป็นขั้นย่อย 6 ขั้น ดังต่อไปนี้

- 1.1 Reflexive ขั้นปฏิบัติการสะท้อน (0-1 เดือน) เป็นวัยที่เด็กทารกใช้พฤติกรรมรีเฟล็กซ์ หรือโดยประสาทอัตโนมัติที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิด เช่น การดูด เป็นต้น และพยายามที่จะปรับให้เข้ากับ

สิ่งแวดล้อม เช่น คุณคนมาจากนมของแม่ คุณคนมขวด เป็นต้น พฤติกรรมเหล่านี้เกิดขึ้น เพื่อสนองตอบต่อสิ่งเร้าโดยอัตโนมัติ เป็นพฤติกรรมที่ไม่เกิดจากการเรียนรู้

1.2 Primary Circular Reactions ขั้นพัฒนาอวัยวะเคลื่อนไหวด้านประสบการณ์เบื้องต้น (1-3 เดือน) วัยนี้ทารกมักจะแสดงพฤติกรรมง่ายๆ และทำซ้ำๆ กันโดยไม่เบื่อ เช่น กำมือเข้า และเปิดออกซ้ำๆ กัน หรือคลำฝ่าหมึกที่คลุมตัวซ้ำๆ กัน เป็นต้น พฤติกรรมที่แสดงปราศจากจุดมุ่งหมาย ความสนใจของเด็กมักจะอยู่ที่ความเคลื่อนไหว แต่ไม่ใช่ผลของความเคลื่อนไหว

1.3. Secondary Circular Reactions ขั้นพัฒนาเคลื่อนไหวโดยมีจุดมุ่งหมาย(4-6 เดือน) ขั้นนี้พือาเจตักล่าวว่าเป็นขั้นแรกที่เด็กทารกแสดงพฤติกรรมโดยมีความตั้งใจหรือมีจุดมุ่งหมาย เด็กขั้นนี้จะเริ่มทำพฤติกรรมซ้ำเพราะความสนใจในผลของพฤติกรรมนั้น เป็นต้นว่า เด็กจะ ตะหรือกระตุกเท้าเพื่อจะให้ตุ๊กตาที่แขวนในเปลสั่นหรือเคลื่อนไหว หรือจะสั่นเครื่องเล่น เพราะสนใจ ในเสียงที่เกิดจากการสั่น พือาเจต สรุปรว่าในขั้นนี้เด็กทำพฤติกรรมซ้ำ โดยมีความมุ่งหมายที่จะเห็นการเปลี่ยนแปลงในสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัวเขาเอง

1.4 Coordination of Secondary Reactions ขั้นพัฒนาการประสานของอวัยวะ (7-10 เดือน) ในขั้นนี้เด็กทารกเริ่มที่จะแก้ปัญหาอย่างง่ายๆ เด็กทารกจะใช้พฤติกรรมในอดีตที่ผ่านมาช่วยแก้ไข้ปัญหา เด็กวัยนี้จะสามารถหาของที่ซ่อนไว้ได้ เป็นต้นว่า อาจจะทำหลักลมอนเพื่อจะเอาตุ๊กตาที่ซ่อนอยู่ ต่างกับเด็กที่อยู่ในขั้นที่ 3 ที่การผลักลมอนของเด็กเป็นแต่เพียงความสนใจที่เห็นหมอนเริ่มล้มลงไป หรืออาจกล่าวได้ว่าเด็กมีความเข้าใจเกี่ยวกับความมีตัวตนของวัตถุ (Object Permanence) ในขั้นนี้เด็กทารกเริ่มจะรู้ว่าตนเองเป็นส่วนอิสระ นอกจากนี้เด็กจะสามารถที่จะแยกสิ่งที่ตน "ต้องการ" และ "ไม่ต้องการ" ออกจากกันและสามารถที่จะเลียนแบบหรือเลียนการเคลื่อนไหวจากผู้อื่นพฤติกรรม ในขั้นนี้มักจะเป็นเครื่องมือที่จะใช้ช่วยแก้้ปัญหาในสิ่งที่ตนอยากได้

1.5 Tertiary Circular Reactions ขั้นพัฒนาการคิดริเริ่มแบบลองผิดลองถูก (11-18 เดือน) ในขั้นนี้เด็กเริ่มที่จะทดลองพฤติกรรมแบบถูกผิด (Trial and Error) ขั้นนี้เด็กทารกมีความสนใจในผลของพฤติกรรมใหม่ๆ มักจะทดลองทำดูหลาย ๆ แบบ และสนใจผลที่เกิดขึ้น ขั้นนี้ต่างกับขั้นที่สอง Secondary Circular Reactions ตรงที่เด็กทารกไม่เพียงแต่สนใจจะทำซ้ำ แต่เปลี่ยนแปลงให้เกิดความใหม่อยู่เรื่อย ๆ พือาเจต ได้สังเกตบุตรของตนเอง ชื่อ ลอรานท์ (Laurent) ซึ่งขณะนั้นอายุ 10 เดือน ได้บันทึกไว้ว่าวันหนึ่ง ลอรานท์ ค้นพบการตกของสิ่งของโดยโยนกล่องสบู่ ขึ้นไปในอากาศ และปล่อยให้ตกในขณะที่ค้นพบแกกำลังอยู่ในท่านอน พือาเจตพบว่าลอรานท์ได้ทดลองในท่าต่าง ๆ เช่น ยึดแขนในท่าต่าง ๆ สูงต่ำ และมุมต่าง ๆ และดูสนใจในการตกของกล่องสบู่ในท่าต่าง ๆ พือาเจตสรุปรว่า พฤติกรรมของเด็กในขั้นนี้เป็นการทดลอง

สิ่งแวดล้อมไม่แต่เพียงเพื่อจะดูว่าอะไรจะเกิดขึ้น แต่มีความมุ่งหมาย มีความคิดริเริ่มในการแสดงพฤติกรรม พือาเจตักล่าวว่าความคิดริเริ่มเป็นคุณสมบัติที่สำคัญของเขาวนปัญญา

1.6 การเริ่มต้นของความคิด (Beginning of Thought) ขั้นพัฒนาโครงสร้างสติปัญญาเบื้องต้น (invention of New Means Through Internal Mental Combination) (18 เดือนถึง 2 ขวบ) พัฒนาการเขาวนปัญญาในระดับนี้เ็นระดับสุดท้ายของขั้น Sensorimotor เด็กในวัยนี้สามารถที่จะประดิษฐ์วิธีใหม่ๆ โดยใช้ความคิดในการแก้ปัญหา เด็กสามารถที่จะเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งหนึ่งกับสิ่งหนึ่ง และสามารถที่จะคิดแก้ปัญหาได้ ในขั้นนี้ถ้าเด็กพบปัญหาใหม่ที่ตนประสบ แต่ไม่มีวิธีการที่จะใช้แก้ปัญหา มาแต่ก่อน เด็กวัยนี้จะรู้จักประดิษฐ์วิธีการใหม่ขึ้น แต่วิธีการที่ประดิษฐ์ ไม่เ็นแต่เพียง Trial and Error แต่เป็นวิธีการที่แสดงว่าเด็กเริ่มใช้ความคิดตัวอย่างที่ พือาเจตักได้สังเกตจากบุตรของตน ชื่อ ลูเซียน (Lucienne) เมื่ออายุ 1 ปี 4 เดือน โดยทดลองให้กล่องไม้ขีดซึ่งปิดไม้สนิทเปิดประมาณ 3 มิลลิเมตร และในกล่องไม้ขีดใส่ไขเล็กๆ ไว้ ซึ่งลูเซียนสามารถมองเห็นได้ จากการสังเกตพบว่าลูเซียน ดูกล่องไม้ขีดและในขณะเดียวกันอ้าปากที่ละน้อย ๆ และกว้างขึ้น ๆ ขณะเดียวกันก็หยิบกล่องไม้ขีด แล้วเปิดกล่องให้กว้างหยิบเอาไขเล็กๆ ในกล่องไม้ขีดออกมา ซึ่งแสดงว่าเด็กในวัยนี้สามารถที่จะคิดในใจและอนุมานการแก้ปัญหาได้ อีกตัวอย่างหนึ่งที่จะช่วยให้ เข้าใจถึงระดับสติปัญญาของเด็กวัยนี้ จากการสังเกตของพือาเจตักเองท่านบันทึกไว้ว่า วันหนึ่งเมื่อ ลูเซียนอายุได้ 1 ปี 6 เดือน เธอเล่นรถลากตุ๊กตาเป็นครั้งแรก รถลากนี้มี คันถือ ฉะนั้นเธอจับคันถือ และผลักรถลากไปข้างหน้า จนในที่สุดรถลากหยุดเพราะว่าเธอผลักไปถูกฝาผนังของห้องและไม่สามารถจะผลักต่อไปอีก เธอจึงจับคันถือและเดินถอยหลัง แต่ไปไม่ไกลเท่าไรเธอก็หยุดยืนสักครู่หนึ่ง (คล้ายกับว่าจะแก้ปัญหาอย่างไรดี) และทันทีทันใด เธอได้เปลี่ยนที่ยืน โดยเดินไปอีกข้างหนึ่งของรถลากและผลักรถไปข้างหน้า ในขั้นนี้ พือาเจตักสรุปว่าเด็กจะเริ่มเรียนรู้ความสัมพันธ์ของสิ่งแวดล้อม และสามารถที่จะอนุมานความสัมพันธ์ของเหตุและผลได้ เด็กในขั้นนี้สามารถที่จะมีจินตนาการ ก่อนที่จะเริ่มแสดงพฤติกรรม เด็กในขั้นนี้จะสามารถเลียนแบบพฤติกรรมของผู้ใหญ่โดยไม่จำเป็นต้องเห็นตัวอย่างแสดงจริง ๆ แต่เลียนแบบจากความจำ

สรุป ขั้น Sensorimotor เป็นขั้นของพัฒนาการทางสติปัญญาความคิดก่อนระยะเวลาที่เด็กก่อนจะพูดและใช้ภาษาได้ พือาเจตักล่าวว่าสติปัญญาความคิดของเด็กในวัยนี้แสดงออกโดยทางการกระทำ (Actions) เด็กสามารถแก้ปัญหาได้แม้ว่าจะไม่สามารถที่จะอธิบายได้

ขั้นที่ 2 Preoperational (18 เดือน – 7 ขวบ)

เด็กวัยก่อนเข้าโรงเรียนและวัยอนุบาล มีระดับเชาวน์ปัญญาอยู่ในขั้นนี้ เด็กวัยนี้มีโครงสร้างของสติปัญญา (Structure) ที่จะใช้สัญลักษณ์แทนวัตถุสิ่งของที่ถูกรอบ ๆ ตัวได้ หรือมีพัฒนาการทางด้านภาษาเด็กวัยนี้จะเริ่มด้วยการพูดเป็นประโยคและเรียนรู้คำต่าง ๆ เด็กจะรู้จักคิดในใจเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตามความคิดของเด็กวัยนี้ยังมีข้อจำกัดหลายอย่าง โดยเฉพาะตอนต้นของวัยนี้ มีสิ่งที่เด็กวัยนี้ทำไม่ได้เหมือนเด็กวัยประถมศึกษาหลายอย่าง ลักษณะเชาวน์ปัญญาของเด็กวัยนี้ อาจจะสรุปได้ดังนี้

1. เด็กวัยนี้จะเข้าใจภาษาและทราบว่าของต่าง ๆ มีชื่อและใช้ภาษาเพื่อช่วยในการแก้ปัญหาได้

2. เด็กจะเลียนแบบผู้ใหญ่ในเวลาเล่น (Deferred Imitation) หรือเลียนแบบได้โดยตัวแบบไม่ต้องอยู่ต่อหน้า จะเห็นได้จากการเล่นขายของของเด็กหรืออาบน้ำให้ตุ๊กตา หรือเล่นสมมติหรือสร้างทำ เช่น เด็กจะเล่นทำเป็นนอนหลับ หรือใช้สิ่งต่าง ๆ เล่นเป็นแบบจริง เช่น กล้องกระดาษทำเป็นรถยนต์

3. พือาเจต์เรียกวัยนี้เป็นวัย Centration คือ มีความตั้งใจที่ละเอียดอย่าง ฉะนั้น วัยนี้ จึงทำให้เด็กมีความคิดที่บิดเบือน (Distort) จากความเป็นจริง พือาเจต์ได้ให้เด็กอายุ 5 ขวบดูลูกปัด (Beads) ทำด้วยไม้กลองหนึ่งประกอบด้วยลูกปัดที่ทำด้วยไม้สีขาว 20 ลูก และสีน้ำตาล 7 ลูก และถามเด็กว่ามีลูกปัดสีอะไรมากกว่า เด็กจะตอบได้ถูกว่า "สีขาว" แต่เมื่อถามว่าระหว่างลูกปัดสีขาว และลูกปัดทั้งหมดอะไรจะมีจำนวนมากกว่ากัน เด็กจะตอบไม่ได้ว่าลูกปัดทั้งหมดมากกว่าสีขาว จะยังคงตอบว่าสีขาวมากกว่า เพราะไม่เข้าใจว่าลูกปัดสีขาวเป็นส่วนหนึ่งของลูกปัดทั้งหมด

4. มีการยึดถือตนเองเป็นศูนย์กลาง (Egocentrism) ไม่สามารถที่จะเข้าใจความคิดเห็นของผู้อื่น หรือไม่ได้คิดว่าผู้อื่นเขาจะคิดอย่างไร ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนก็คือว่า เวลาเด็ก 2 คนในวัยนี้ เล่นด้วยกันและคุยกัน ถ้ามองดูเฟิน ๆ จะคิดว่าเขาคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน แท้จริงแล้วเด็กจะต่างคนต่างคุยต่างเล่น ความจริงของเด็กในวัยนี้คือจากสิ่งที่ได้จากการรับรู้

5. เด็กวัยนี้ไม่สามารถจะทำปัญหาการเรียงลำดับ (Seriation) ได้ เช่น ไม่สามารถที่จะเรียงของมากไปหาน้อย น้อยไปหามาก หรือความยาวสั้น และนอกจากนี้เด็กก็ยังไม่เข้าใจการคิดย้อนกลับ (Reversibility) คือ เด็กไม่สามารถจะเข้าใจว่า ถ้า $2+2 = 4$ แล้ว $4-2 = 2$

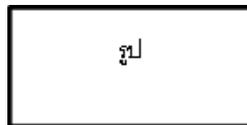
6. เด็กวัยนี้จะไม่เข้าใจความคงตัวของสสาร (Conservation) เพราะเด็กวัยนี้จะให้เหตุผลจากรูปร่างที่เห็นหรือ States ไม่ใช่การแปลงรูปเป็นอย่างอื่น (Transformation) ตัวอย่างที่มีชื่อเสียงของ

พื้าเจตที่แสดงถึงพัฒนาการทางด้านเชาวน์ปัญญาความคิดของเด็กในวัยนี้ ได้แก่ การทดลองที่ใช้แก้ว 2 ใบ ที่มีขนาดสูงเท่ากันแล้วใส่น้ำลงไปเป็นจำนวนเท่ากันเพื่อให้ระดับน้ำในแก้วสองใบเท่ากัน ตามรูปที่ 1 เมื่อเทน้ำลงไปในแก้ว 2 ใบ เป็นปริมาณเท่ากัน

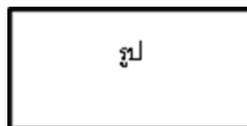
รูปที่ 1 แสดงระดับน้ำเท่ากันในแก้ว 2 ใบ ที่มีขนาดเท่ากัน

ผู้ทำการทดลองถามเด็กว่าน้ำในถ้วยแก้ว ก และ ข เท่ากันไหม ถ้าหากเด็กตอบ ไม่เท่า ผู้ทดลองให้โอกาสเด็กปรับระดับน้ำโดยการเทเพิ่มหรือเทออกจนเด็กเห็นเท่ากัน เมื่อได้คำตอบจากเด็กว่าแก้ว ก และ ข มีน้ำเท่ากัน ผู้ทดลองเทน้ำจากแก้ว ก ลงในแก้ว ค ซึ่งมีเส้นผ่าศูนย์กลางเล็กกว่าและสูงกว่า จะปรากฏว่าระดับน้ำสูงขึ้นตามรูปที่ 2 ผู้ทดลองถามเด็กว่าจำนวนน้ำในแก้ว ข และแก้ว ค เท่ากันหรือไม่ เด็กวัยนี้จะตอบว่าไม่เท่า น้ำในแก้ว ค มีมากกว่า ซึ่งแสดงให้เห็นว่า เด็กวัยนี้มีความเข้าใจ หรือมีการตัดสินใจอย่างผิวเผินจากสิ่งที่ตนเห็นและรับรู้ ไม่สามารถที่จะอ้าง (Inferred) จากหลักฐานขึ้นมาประกอบที่จะเข้าใจไม่สามารถในความคงตัวของของที่มีจำนวนเท่ากัน แม้ว่าจะเปลี่ยนรูปร่างจำนวนก็ยังคงเท่ากันอยู่

รูปที่ 2 ผู้ทดลองเทน้ำจากแก้ว ก ไปใส่แก้ว ค (ต่อหน้าเด็กซึ่งกำลังสังเกต)

การทดลองอีกอันหนึ่งที่แสดงว่าความคิดของเด็กในวัยนี้ขึ้นอยู่กับรับรู้ (Perception) เป็นส่วนใหญ พื้าเจตได้ให้ไม้เล็ก ๆ สองอันที่มีขนาดเท่ากัน วางขนานกันให้อันหนึ่งอยู่เหนืออีกอันหนึ่ง ตามรูปที่ 3

รูปที่ 3ก ไม้ ก และ ข มีความยาวเท่ากัน

รูปที่ 3ข ไม้ ก ซึ่งขนาดเดียวกับ ข

ถูกเลื่อนไปทางขวา

พื้จาเจต์ถามเด็กว่า ไม้ ก และ ข ตามรูปที่ 3ก มีขนาดเท่ากันหรือไม่ เด็กวัยนี้จะตอบว่า "เท่ากัน" และต่อหน้าเด็กคนเดียวกัน ผู้ทดลองเลื่อนไม้ ก ไปข้างขวาให้เหลื่อมกับ ข ตามรูปที่ 3ข และถามเด็กว่า "ที่นี้ดูสิว่า ก และ ข เท่ากันหรือไม่" เด็กวัยนี้จะตอบว่าไม่เท่ากัน ไม้ ก ยาวกว่าไม้ ข

การทดลองทั้งสองอย่างนี้แสดงให้เห็นว่า เด็กวัยนี้ยังไม่มีความเข้าใจและรู้จักคิดโดยใช้เหตุผลอย่างถูกต้อง ความคิดยังขึ้นกับสิ่งที่เขารับรู้หรือสิ่งที่เขาเห็นด้วยตา

สรุป ชั้น Preoperational Stage เป็นขั้นที่เขาวนปัญญาและความคิดของเด็กในวัย 18 เดือน ถึง 7 ขวบ ความคิดของเด็กวัยนี้ยังขึ้นอยู่กับการรับรู้เป็นส่วนใหญ่ ไม่สามารถที่จะใช้เหตุผลอย่างลึกซึ้งตั้งแต่เป็นขั้นที่เด็กเริ่มใช้ภาษา สามารถที่จะบอกชื่อสิ่งต่างๆที่อยู่รอบตัวเขาและเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของเขา สามารถที่จะเรียนรู้ถึงสัญลักษณ์และใช้สัญลักษณ์ได้ เด็กในวัยนี้มักจะเล่นสมมติ เช่น พุดกับตุ๊กตาเหมือน พุดกับคนจริงๆ เด็กวัยนี้มีความตั้งใจที่ละอย่างและยังไม่สามารถ ที่จะเข้าใจว่าสิ่งที่เท่ากันแม้ว่าจะเปลี่ยนรูปร่างหรือแปรสภาพหรือเปลี่ยนที่วาง ควรจะยังคงเท่ากัน และยังไม่สามารถที่จะเปรียบเทียบสิ่งของมาก และน้อย ยาวและสั้น ได้อย่างแท้จริงและมีกรยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง ไม่สามารถที่จะเข้าใจความคิดเห็นของผู้อื่น

ขั้นที่ 3 Concrete Operations (อายุ 7-11 ปี)

พัฒนาการทางด้านสติปัญญาและความคิดของเด็กวัยนี้แตกต่างกับเด็กในขั้น Preoperational มาก เด็กวัยนี้จะสามารถที่จะสร้างกฎเกณฑ์และตั้งเกณฑ์ในการแบ่งสิ่งแวดลอมออกเป็นหมวดหมู่ได้ ถ้าหากแสดงการทดลองเกี่ยวกับน้ำในแก้ว 2 ใบที่เท่ากัน และเทน้ำจากใบหนึ่งไปในแก้ว ค ที่มีขนาดเล็กกว่า เด็กวัยนี้ก็จะตอบได้ว่าน้ำยังคงมีจำนวนเท่ากัน แม้ว่าระดับของน้ำไม่เท่ากันเพราะจำนวนน้ำในแก้ว ค มาจากแก้ว ก ที่มีขนาดเท่ากับแก้ว ข และถ้าแสดงการทดลองเกี่ยวกับความยาวของไม้ตามรูป 3ก และ 3ข แล้ว เด็กวัยนี้ก็จะสามารถจะบอกได้ว่าขนาดของไม้ ก และ ข ยังคงเท่ากัน สรุปแล้วเด็กวัยนี้สามารถที่จะเข้าใจเหตุผลว่า ของที่มีขนาดเท่ากัน แม้ว่าจะแปรรูปร่าง ก็ยังคงจะมีขนาดเท่ากันหรือคงตัว นอกจากนี้เด็กเข้าใจความหมายของการเปรียบเทียบว่าของจะสูงกว่าหนักรกว่าหรือเบากว่า เช่นเดียวกับมากหรือน้อยไม่เป็นสิ่งที่เด็ดขาด หรือเป็นสิ่งที่สมบูรณ์ในตัว (Absolute) แต่ขึ้นอยู่กับการเปรียบกับอะไร พื้จาเจต์สรุปความแตกต่างของความคิดเขาวนปัญญาของเด็กวัยนี้กับเด็ก ในขั้น Preoperational ดังต่อไปนี้

1. การสร้างภาพในใจ (Mental Representations) เด็กในวัย 7-11 ปี สามารถที่จะวาดภาพความคิดในใจได้ ซึ่งตรงข้ามกับเด็กในวัย 2-7 ปี ซึ่งไม่สามารถที่จะทำได้ ถ้าหากจะถามเด็ก อายุ 5 ขวบ หลังจากกลับจากโรงเรียนใกล้ ๆ บ้านให้บอกทางไปโรงเรียน เด็ก 5 ขวบ จะไม่สามารถบอกได้ แต่เด็กอายุ 7-11 ปี จะสามารถบอกหรืออธิบายหรือเขียนแผนที่ได้ว่าไปโรงเรียนอย่างไร

2. ความคงตัวของสสาร (Conservation) เด็กในวัย 7-11 ปี สามารถที่จะบอกได้ว่าของเหลวหรือของแข็งจำนวนหนึ่งจะมีจำนวนคงที่แม้ว่าจะเปลี่ยนแปลงรูปหรือสถานที่วาง เป็นต้น ในการทดลองเกี่ยวกับความคงตัวของสสาร เด็กวัย Concrete Operations จะสามารถที่จะตอบได้ถูกต้อง

3. การคิดเปรียบเทียบ (Relational Terms) เด็กในวัย Concrete Operations สามารถที่จะคิดเปรียบเทียบได้ และสามารถที่จะเข้าใจว่าของสิ่งใดสิ่งหนึ่งจะใหญ่กว่า มากกว่า น้อยกว่า ให้ขึ้นอยู่กับว่าเปรียบกับอะไร เช่นเดียวกับความมืดและความสว่าง ขึ้นอยู่กับว่าเปรียบกับอะไร เข้าใจว่าของต่าง ๆ มีความสัมพันธ์กันไม่ใช่เป็นสิ่งที่สมบูรณ์ในตัว (Absolute) นอกจากนี้ เด็กวัยนี้จะเข้าใจความหมายของส่วนย่อยและส่วนรวม

4. การแบ่งกลุ่มหรือจัดหมวดหมู่ (Class Inclusion) เด็กในวัย Concrete Operations สามารถที่จะตั้งเกณฑ์ที่จะช่วยแบ่งหรือจัดสิ่งแวดล้อมหรือสิ่งของรอบ ๆ ตัวเขาเป็นหมวดหมู่ได้ เช่น เข้าใจว่าสามารถจะแบ่งสุนัข แมว ม้า รวมกันได้ เพราะเป็นสัตว์สี่เท้าเหมือนกัน ถ้าเอาลูกกวาดสีต่าง ๆ จำนวนต่าง ๆ กัน เช่น ลูกกวาดห่อด้วยกระดาษสีเหลือง 8 อัน และลูกกวาดห่อด้วยกระดาษสีน้ำตาล 4 อัน และตั้งคำถามว่า “ลูกกวาดสีเหลืองมีมากกว่าหรือลูกกวาดมีมากกว่ากัน” เด็กวัยนี้ จะตอบว่า “ลูกกวาด” ซึ่งตรงกันข้ามกับเด็กวัย 5 ขวบ ในขั้น preoperational จะตอบว่า “ลูกกวาดสีเหลือง” เพราะการรับรู้ จะบอกให้เขาเห็นว่าลูกกวาดสีเหลืองมีมากกว่าสีน้ำตาล และไม่ได้เข้าใจว่า ลูกกวาดสีเหลืองเป็นแต่เพียงส่วนหนึ่งของลูกกวาด

5. การเรียงลำดับ (Serialization and Hierarchical Arrangements) เด็กในวัย Concrete Operations สามารถที่จะจัดของตามลำดับ ความหนัก ความยาวได้ เช่น เขาไม้ขนาดต่าง ๆ กัน และบอกให้เด็กวัยนี้เรียงระดับตามความยาว เด็กวัยนี้จะทำได้ง่ายกว่าตาย ซึ่งในวัย Preoperational จะยังทำไม่ได้

6. การคิดย้อนกลับ (Reversibility) เด็กวัยประถมศึกษาหรือ Concrete Operations สามารถที่จะคิดกลับได้ เช่น เด็กวัยนี้จะคิดได้ว่า ถ้า $5+7 = 12$ จะตอบปัญหาได้ว่า $12-7$ จะได้ 5 หรือ $12-5$ ได้ 7 เป็นต้น

สรุป พัฒนาการทางเชาวน์ปัญญาและความคิดของเด็กระหว่างอายุ 7 ปี ถึง 11 ปี นับว่าเป็นไปอย่างรวดเร็วมาก ในขั้นนี้พีอาเจต์ได้เรียกว่า Concrete Operations เด็กวัยนี้มีเชาวน์ปัญญาที่มีคุณภาพแตกต่างจากเด็กขั้น Preoperational คือ สามารถที่จะอ้างอิงด้วยเหตุผลและไม่ขึ้นกับการรับรู้จากรูปร่างเท่านั้น เด็กวัยนี้สามารถแบ่งกลุ่มโดยใช้เกณฑ์หลาย ๆ อย่าง และคิดย้อนกลับ (Reversibility) ได้ ความเข้าใจเกี่ยวกับกิจกรรมและความสัมพันธ์ของตัวเลขก็เพิ่มขึ้น

ขั้นที่ 4 Formal Operations (12 ปี ถึงวัยผู้ใหญ่)

ในขั้นนี้พัฒนาการทางเชาวน์ปัญญาและความคิดของเด็กเป็นขั้นสุดท้าย คือเด็กในวัยนี้ จะเริ่มคิดเป็นผู้ใหญ่ ความคิดแบบเด็กจะสิ้นสุดลง เด็กสามารถที่จะคิดหาเหตุผลนอกเหนือไปจากข้อมูลที่มีอยู่ สามารถที่จะคิดอย่างนักวิทยาศาสตร์ สามารถที่จะตั้งสมมติฐานและทฤษฎีและเห็นว่าความเป็นจริงที่เห็นด้วยกับการรับรู้ไม่สำคัญเท่ากับความคิดถึงสิ่งทีอาจเป็นไปได้ (Possibility) พือาเจต์ ได้สรุปว่า "เด็กวัยนี้เป็นผู้ที่คิดเหนือไปกว่าสิ่งปัจจุบัน สนใจที่จะสร้างทฤษฎีเกี่ยวกับทุกสิ่งทุกอย่าง และมีความพอใจที่คิดพิจารณาเกี่ยวกับสิ่งที่ไม่มีตัวตน หรือสิ่งที่เป็นนามธรรม"

จะขอยกตัวอย่างสองตัวอย่างที่จะช่วยทำให้ผู้อ่านเข้าใจพัฒนาการทางเชาวน์ปัญญาของเด็กวัยนี้ดังต่อไปนี้

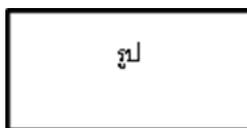
ตัวอย่างแรก เกี่ยวกับการถามคำถามโดยให้ข้อมูลไม่ครบ เช่น ถามเด็กในวัยนี้ว่า "มีคนพบชายผู้หนึ่งนอนตายอยู่บนเบาะหลังของรถยนต์ที่ชนเสาไฟฟ้าจนข้างหน้ารถบุบบี้ บอกได้ใหม่ว่าอะไร" เกิดขึ้น" เด็กที่พัฒนาการทางเชาวน์ปัญญาและความคิดในขั้น Formal Operations จะใช้คำตอบโดยการตั้งสมมติฐาน เช่น อาจจะตอบว่า เราไม่มีข้อมูลพอ แต่อาจจะเห็นว่า

1. ผู้ชายที่นอนตายหลังรถอาจจะถูกฆ่าตายที่อื่น แต่ถูกนำมาใส่ในหลังรถที่ชน เสาไฟฟ้า เพื่อให้ให้เห็นว่าเป็นอุบัติเหตุ หรือ

2. ผู้ตายอาจถูกฆ่าตายที่อื่น และถูกนำมาไว้ข้างหลังรถซึ่งติดเครื่อง และชนเสาไฟฟ้า เพื่อให้เห็นว่าเป็นอุบัติเหตุ

3. ผู้ชายที่ตายอาจจะขับรถชนเสาไฟฟ้าจริง แต่ด้วยความแรงจึงกระเด็นไปอยู่ข้างหลังรถ ความคิดเช่นนี้ตรงกันข้ามกับเด็กในวัย Concrete Operations ซึ่งจะให้คำตอบเพียงแต่ ชายผู้ตาย ขับรถชนเสาไฟฟ้าและตาย

ตัวอย่างที่สอง เป็นตัวอย่างที่มีชื่อเสียงของพือาร์เจต์ ซึ่งเป็นการทดลองใช้ของผสมสารเคมีดังต่อไปนี้ ผู้ทดลองเริ่มแสดงให้เด็กดูว่ามีหลอดแก้วใส่ของเหลวไม่มีสี 4 หลอด และขวดเล็ก ๆ หนึ่งขวด ตามรูป

หลอดที่ 1 ใส่กรดกำมะถันอย่างอ่อน

หลอดที่ 2 ใส่น้ำ

หลอดที่ 3 ใส่น้ำที่มีออกซิเจนละลายอยู่ (Oxygenated Water)

หลอดที่ 4 ใส่ Thiosulphate

ขวดเล็ก ก Potassium Iodide

ในมือของผู้ทดลองมีหลอดใส่ของเหลวไม่มีสี 2 หลอด หลอดที่หนึ่งใส่น้ำเฉยๆ หลอดที่ 2 ใส่ของผสมของกรดกำมะถันอย่างอ่อนและ Oxygenated Water เสร็จแล้วผู้ทดลองหยดของเหลว ในขวด ก (Potassium Iodide) ลงไปในหลอดที่หนึ่งที่มีน้ำเป็นของเหลวก็จะยังคงไม่มีสีแต่เมื่อหยด Potassium Iodide ลงไปในหลอดที่สองที่มีของผสมของกรดกำมะถันอย่างอ่อน และ Oxygenated Water สีจะเปลี่ยนเป็นสีเหลืองทันที เสร็จแล้วผู้ทดลองบอกนักเรียนที่เฝ้าดูอยู่ว่า ให้ทำของเหลวสีเหลืองเหมือนกับที่ผู้ทดลองทำ และนักเรียนอาจจะใช้ของเหลวอย่างใดอย่างหนึ่งจาก 4 หลอด หรืออาจจะใช้ของผสมจาก 4 หลอด แต่นักเรียนไม่ทราบว่าของเหลวใน 4 หลอดต่างกันอย่างไร หรือมีอะไรบ้าง และไม่ทราบหลอดแก้ว 2 หลอดที่อยู่ในมือของผู้ทดลองมีของเหลวอะไรบ้าง และ เนื่องจากของเหลว ในหลอด 4 หลอด เป็นของเหลวไม่มีสีจึงดูเหมือนกัน แม้จะเป็นสารเคมีต่างกัน ฉะนั้นนักเรียนจำเป็นจะต้องมีเชาวน์ปัญญาถึงขั้น Formal Operations จึงจะสามารถคิดถึงสิ่งที่อาจจะเป็นไปได้ โดยการตั้งสมมติฐานทดลองส่วนผสมต่าง ๆ อย่างที่เป็นระเบียบ การทดลองอันนี้เป็นการทดลองที่จะบอกได้ดีที่สุดว่า เด็กมีเชาวน์ปัญญาถึงขั้น Formal Operations หรือไม่ เด็กที่พัฒนาการถึงขั้นนี้จะทำดังนี้

1. ทดลองผสมของเหลวในขวด ก กับของเหลวทุกอย่างที่ละเอียด (ซึ่งจะไม่ทำให้เกิดสีเหลือง แสดงว่าผสมที่ละเอียดจะไม่ได้สีเหลือง จึงต้องทำขั้นต่อไป)

2. ผสม 1 กับ 2 + ของเหลวในขวด ก

3. ผสม 1 กับ 3 + ของเหลวในขวด ก (ทำให้เกิดสีเหลือง)

4. ผสม 1 กับ 4 + ของเหลวในขวด ก

5. ผสม 1 กับ 2 และ 3 + ของเหลวในขวด ก (ทำให้เกิดสีเหลือง)

เด็กบางคนสามารถบอกได้ว่าของเหลวในหลอดที่ 2 เป็นน้ำ โดยขอให้ผู้ทดลองนำน้ำมาให้ และเอาผสมกับของเหลวในหลอดที่ 1 และที่ 3 และของเหลวในขวด ก ซึ่งจะทำให้เกิดสีเหลือง และสรุปว่าของเหลวในหลอดที่ 2 เป็นน้ำ และเมื่อขอให้ทำซ้ำเด็กก็จะทำได้ ตรงข้ามกับเด็กที่เชาวน์ปัญญายังไม่ถึงขั้น Formal Operations จะไม่สามารถที่จะคิดปัญหาเช่นนี้ เวลาให้ทำก็จะทำผสมโดยไม่มีระเบียบ ไม่มีความคิดที่จะจดจำไว้ หรือบันทึกว่าได้อะไรบ้าง แม้ว่าบางครั้ง เวลาที่เด็กเกิดบังเอิญผสมหลอดที่ 1 และที่ 3 กับของเหลวในขวด ก เด็กก็จะทำซ้ำไม่ได้ ไม่สามารถจะอธิบายได้

การทดลองนี้มีความสำคัญมาก เพราะนักจิตวิทยาใช้แยกเด็กที่มีปัญหาว่าเป็นเด็กที่มีเชาวน์ปัญญาอ่อนที่แท้ หรือเสแสร้งว่าเป็นเด็กโง่หรือมีปัญญาอ่อน (Real Mentally Retardation or Pseudo Mentally Retardation) โดยเด็กบางคนแกล้งไม่ตอบเวลาใช้ข้อทดสอบเชาวน์เพื่อจะแกล้งว่าเป็นเด็กโง่ แต่ถ้าหากใช้การทดลองนี้ เด็กจะสนใจและไม่สามารถที่จะทราบได้ว่าถูกสอบเชาวน์ จึงช่วยทำให้นักจิตวิทยาสามารถที่จะค้นพบได้ว่าเด็กมีปัญญาอ่อนจริงหรือปลอม

ทฤษฎีพัฒนาการเชาวน์ปัญญาของวิกโกทสกี

เล็ป ซีมาโนวิช วิกโกทสกี (Lev Semanovick Vygotsky 1886 – 1934) เป็นนักจิตวิทยา ชาวรัสเซีย ที่ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับพัฒนาการทางสติปัญญา ในสมัยเดียวกับ皮อาเจต์ ผลงานการวิจัย ของวิกโกทสกีได้พิมพ์เป็นหนังสือชื่อ Thought and Language เมื่อปี ค.ศ. 1924 เป็นที่ยอมรับในประเทศ รัสเซีย แต่ไม่ได้แปลเป็นภาษาอังกฤษ จนกระทั่งปี 1962 โดยแฮมสแมน และแวนแคน (Hamsman and Vankan) ทำให้ทฤษฎีเชาวน์ปัญญาของวิกโกทสกีเป็นที่รู้จักและได้รับความนิยมในประเทศทางตะวันตก เช่น สหรัฐอเมริกา มีนักจิตวิทยาสนใจนำมาเป็นพื้นฐานการวิจัยเกี่ยวกับพัฒนาการทาง เชาวน์ปัญญา ต่อมาในปี ค.ศ. 1986 โคซูลินได้แปลและปรับปรุงแก้ไขหนังสือของวิกโกทสกี(Kozulin, 1986) ซึ่งทำให้มีผู้นิยมนำมาประยุกต์ในการเรียน - การสอนอย่างแพร่หลาย

ทฤษฎีเชาวน์ปัญญาของวิกโกทสกีเน้นความสำคัญของวัฒนธรรมและสังคม และการเรียนรู้ที่มีต่อการพัฒนาการเชาวน์ปัญญา วิกโกทสกีกล่าวว่า การเข้าใจพัฒนาการของมนุษย์จะต้อง เข้าใจวัฒนธรรมที่เด็กได้รับการอบรมเลี้ยงดู เพราะตั้งแต่แรกเกิด มนุษย์จะได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมที่เป็นผลงานของมนุษย์ คือ "วัฒนธรรม" วัฒนธรรมแต่ละวัฒนธรรมจะช่วยบ่งชี้ผลผลิตของพัฒนาการของเด็ก เป็นต้นว่า เด็กควรจะเรียนรู้อะไรบ้าง ควรจะมีความสามารถทางใดบ้าง สถาบันสังคมต่าง ๆ ตั้งแต่ครอบครัวขึ้นไป ก็มีบทบาทที่สำคัญที่จะช่วยให้เด็กเรียนรู้ และมีอิทธิพลต่อพัฒนาการทางเชาวน์ปัญญาของเด็กแต่ละวัย จะเพิ่มถึงขั้นสูงสุดตามศักยภาพของแต่ละบุคคลได้ก็ต่อเมื่อได้รับการช่วยเหลือจากผู้ใหญ่หรือผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับเด็ก เช่น ญาติหรือเพื่อนวัยเดียวกัน

ระดับของเชาวน์ปัญญา

วิกโกทสกีได้แบ่งระดับของเชาวน์ปัญญาออกเป็น 2 ชั้น คือ

1. ระดับเซอวาร์ปัญญาขั้นเบื้องต้น (Elementary mental processes) ซึ่งหมายถึงเซอวาร์ปัญญาพื้นฐานตามธรรมชาติโดยไม่ต้องเรียนรู้ เช่น เด็กสามารถดูคนม สามารถใช้ส่วนต่าง ๆ ของร่างกายจับต้องสัมผัส ตรวจสอบสิ่งแวดล้อมรอบตัว สามารถช่วยตัวเองตามธรรมชาติ เช่น ใช้มือ เกาะเก้าอี้ โต๊ะ หรือม้านั่ง เพื่อจะยืนได้ เป็นต้น

2. ระดับเซอวาร์ปัญญาขั้นสูง (Higher mental processes) หมายถึงเซอวาร์ปัญญาที่เกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นที่ให้การอบรมเลี้ยงดู ถ่ายทอดวัฒนธรรมให้โดยใช้ภาษา เด็กจะเรียนรู้ภาษา ทำให้เด็กเรียนรู้ความคิดรวบยอด สัญลักษณ์ต่าง ๆ ช่วยให้เด็กเข้าใจสิ่งแวดล้อม ภาษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการคิด ภาษาจึงมีบทบาทที่สำคัญในการพัฒนาการทางเซอวาร์ปัญญา

แม้ว่าวิกอทสกีจะแบ่งระดับขั้นพัฒนาการเซอวาร์ปัญญาเป็น 2 ระดับ ไม่ได้หมายความว่า ทั้งสองระดับมีความแตกต่างกันอย่างเด็ดขาด เพียงแต่แตกต่างกันทางคุณภาพ (quality) ไม่ได้แตกต่างกันทางปริมาณ (quantity)

บทบาทของภาษาในพัฒนาการเซอวาร์ปัญญา

วิกอทสกีได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของภาษาในพัฒนาการเซอวาร์ปัญญา เพราะภาษาเป็นเครื่องมือสำคัญของการคิด การเข้าใจพัฒนาการของภาษาจึงสำคัญมาก วิกอทสกีได้แบ่ง พัฒนาการของภาษาออกเป็น 3 ขั้น คือ

1. ภาษาที่ใช้ในการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นซึ่งวิกอทสกีให้ชื่อว่า "ภาษาสังคม" (Social Speech) แรกเกิด - 3 ขวบ เป็นขั้นแรกของพัฒนาการทางภาษา เด็กจะใช้ภาษาเพื่อแสดงความคิด หรืออารมณ์ และในการควบคุมพฤติกรรมของผู้อื่น โดยใช้คำพูดพยางค์เดียว เช่น "ไม่" หมายความว่า "ไม่ชอบ" "ไม่ต้องการ" "ไม่ได้" หรือ "น้ำ" หมายความว่า ต้องการดื่มน้ำ

2. ภาษาที่พูดกับตนเอง (Egocentric Speech) (3 - 7 ขวบ) เด็กวัยนี้จะใช้ภาษาพูดกับตนเอง โดยไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับใคร เด็กมักจะใช้ภาษาคล้ายกับเป็นสิ่งที่สั่งให้ทำงาน แม้ว่าจะพูดคนเดียว แต่มักจะออกเสียงให้ผู้อื่นได้ยินด้วย วิกอทสกีให้ความสำคัญของ Egocentric Speech ว่ามีบทบาทสำคัญในการประสานความคิดและพฤติกรรมหรือการแสดงออก

3. ภาษาที่พูดในใจเฉพาะตนเอง (Inner Speech) 7 ขวบขึ้นไป ภาษาที่พูดในใจเป็นตัวแปรสำคัญในพัฒนาการเซอวาร์ปัญญาขั้นสูง วิกอทสกีกล่าวว่าการคิดทุกอย่างใช้ภาษาที่พูดในใจเงียบ ๆ การวิจัยเกี่ยวกับการใช้ภาษาที่พูดในใจเฉพาะตัวและการคิดแก้ปัญหา พบว่าเด็กจะใช้ภาษาที่พูดในใจบ่อยขึ้นตามอายุ และเมื่อพบปัญหาที่ซับซ้อน (Palinsar and Brown, 1989) นอกจากนี้เด็กที่สามารถเรียนรู้การ

แก้ปัญหาซับซ้อนได้เร็วจะใช้ภาษาในใจ เฉพาะตนเองมากกว่าเด็กที่แก้ปัญหาได้ช้า (Bivens and Berk, 1990) ทั้งนี้เป็นเพราะเด็กใช้ภาษาช่วยในการคิดวางแผนหรือ ขั้นตอนที่จะแก้ปัญหา

บริเวณความใกล้เคียงพัฒนาการเชาวน์ปัญญา (The Zone of Proximal Development)

เนื่องจากวิกอทสกีเห็นความสำคัญของการสอนหรือการช่วยเหลือเด็กให้พัฒนาเชาวน์ปัญญาอย่างเต็มที่ตามศักยภาพของแต่ละคน จากการวิจัยของวิกอทสกีในเรื่องนี้พบว่า เด็กบางคน สามารถเรียนรู้สิ่งใหม่ด้วยตนเอง โดยไม่ต้องให้ผู้ใหญ่ช่วย เด็กบางคนไม่สามารถจะเรียนรู้สิ่งใหม่ ได้ด้วยตนเอง แต่ถ้าผู้ใหญ่ให้ความช่วยเหลือเพียงเล็กน้อยก็จะสามารถทำได้ แต่เด็กบางคนจะไม่สามารถเรียนรู้ได้แม้ว่าจะได้รับความช่วยเหลือ ซึ่งวิกอทสกีก็อธิบายว่าเด็กแต่ละคนที่อยู่ในวัยเดียวกันจะมีบริเวณของความใกล้เคียงพัฒนาการเชาวน์ปัญญาแตกต่างกัน บางคนอยู่เหนือ Zone of Proximal growth บางคนอยู่ระหว่างและบางคนอยู่ต่ำกว่า ตัวอย่างเช่น ในการทดสอบเด็กอายุ 5 ขวบ 3 คน ด้วยการให้ตอบคำถาม ปรากฏว่าเด็กสองคนตอบปัญหาได้เท่ากัน ผู้ทดสอบมักจะสรุปว่าเด็กสองคนมีระดับเชาวน์ปัญญาไม่แตกต่างกัน แต่ถ้าผู้ทดสอบให้เด็กสองคนตอบปัญหาของเด็กอายุ 7 ขวบ โดยให้ความช่วยเหลือ เช่น อธิบายหรือชี้แนะ ปรากฏว่าเด็กคนหนึ่งตอบปัญหาของอายุ 7 ขวบได้ แต่อีกคนหนึ่งตอบไม่ได้ ก็แสดงว่าเด็กคนที่ตอบไม่ได้ อยู่ต่ำกว่า Zone of Proximal Growth วิกอทสกีได้เรียกการช่วยเหลือเด็กในการเรียนรู้ว่า "Scaffolding" ซึ่งหมายความว่า การให้ความช่วยเหลือเด็กในการเรียนรู้หรือการแก้ปัญหาหรือการทำงานอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเด็กไม่สามารถทำได้ ด้วยตนเองให้สัมฤทธิ์ผลตามวัตถุประสงค์

ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม การเรียนรู้และพัฒนาการเชาวน์ปัญญา

วิกอทสกีอธิบายว่า การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อเด็กมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับผู้ใหญ่ เช่น พ่อ แม่ ครู หรือเพื่อน ในขณะที่เด็กอยู่สถานะสังคมและวัฒนธรรม(Sociocultural Context) ในกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาการเชาวน์ปัญญาเด็กหรือผู้เรียน เปลี่ยนสิ่งเร้าที่เกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเข้าไปภายในใจโดยอาศัยกลไกกลาง (Mediation means) เป็นเครื่องช่วยเชื่อมโยงสิ่งเร้าภายนอกในสถานะสังคมให้เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งที่มีอยู่เดิมภายในใจ กลไกกลางที่ใช้ คือเครื่องมือ (tool) และเครื่องหมาย (sign) วิกอทสกีให้ความหมายของเครื่องมือว่าเป็นสิ่งที่เด็กใช้เพื่อช่วยในการทำงานให้สัมฤทธิ์ผลตามความต้องการ เช่น ใช้เก้าอี้ต่อเพื่อช่วยในการหยิบของที่อยู่สูงเอื้อมไม่ถึง ส่วนเครื่องหมาย วิกอทสกีให้ความหมายว่าเป็นสิ่งที่ใช้แทนวัตถุสิ่งของที่เป็นรูปธรรมหรือนามธรรมและแบ่งเครื่องหมายออกเป็น 3 ชนิด คือ (1) Indexical Sign หมายถึง เครื่องหมายที่แทนความสัมพันธ์แบบ cause-effect เช่น ควันไฟเป็นเครื่องหมายของไฟ (2) Iconic sign หมายถึง เครื่องหมายที่เป็นภาพแทนความหมายสิ่งต่างๆ เช่น เครื่องหมายจราจร แทน "ห้ามกลับรถ" หรือเครื่องหมายห้ามจอด เป็นต้น (3) Symbolic sign หมายถึง เครื่องหมายที่เป็น สัญลักษณ์แทนสิ่งที่เป็นนามธรรมช่วยในการคิด การแก้ปัญหา ตัวอย่างเครื่องหมาย

สัญลักษณ์ได้แก่ ภาษา และการใช้สัญลักษณ์ในวิชาคณิตศาสตร์ วิจัยทศกัก็เชื่อว่าการใช้เครื่องหมายแต่ละชนิดเป็นเครื่องสะท้อนถึงระดับเขาวนปัญญา ผู้ที่สามารถใช้เครื่องหมายสัญลักษณ์แทนสิ่งที่เป็นนามธรรมช่วยในการคิดจะเป็นผู้ที่มีพัฒนาการเขาวนปัญญาขั้นสูง

สรุป วิจัยทศกัก็เน้นความสำคัญของสังคมและวัฒนธรรมต่อการเรียนรู้ และพัฒนาการเขาวนปัญญามาก และถือว่าการเรียนรู้เกิดจากปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างเด็กและผู้ใหญ่ (พ่อ แม่ หรือครู) และเพื่อนในขณะที่ได้กอยู่ในสภาพสังคม (Social Context) วิจัยทศกัก็อธิบายการเรียนรู้และพัฒนาการเขาวนปัญญาว่า เกิดจากการที่ผู้เรียนเปลี่ยนสิ่งเร้าที่เกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเข้าไว้ในใจด้วยการใช้กลไกลกลาง (Mediation means) ซึ่งวิจัยทศกัก็แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ เครื่องมือ เครื่องหมาย 3 ชนิด (Indexical, Iconic และ Symbolic) การพัฒนาการเขาวนปัญญาขั้นสูง หมายถึงขั้นที่เด็กใช้ภาษาซึ่งเน้นเครื่องหมายที่เป็นสัญลักษณ์ ภาษาที่ใช้วิจัยทศกัก็เรียกว่าภาษาที่พูดในใจเฉพาะตนเอง (Inner Speech) นอกจากนี้วิจัยทศกัก็เห็นว่าผู้ช่วยสอน (พ่อ แม่หรือครู) ต้องคำนึงถึงความแตกต่างของบุคคลในบริเวณความใกล้เคียงพัฒนาการเขาวนปัญญา (The Zone of Proximal Development) ด้วย

ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบิร์ต

ทฤษฎีของโคลเบิร์ต (Kolhberg) เป็นทฤษฎีที่มีรากฐานสืบเนื่องมาจากทฤษฎีพีอาเจต์ แต่โคลเบิร์ตได้ปรับปรุงวิธีการวิจัย การวิเคราะห์ผลรวมทั้งได้ทำการวิจัยอย่างกว้างขวางไม่เฉพาะในประเทศสหรัฐอเมริกาเท่านั้น แต่ได้ทำการวิจัยในประเทศอื่นที่มีวัฒนธรรมต่างไป เช่น ประเทศไต้หวัน เตอร์ก็ และเม็กซิโก เป็นต้น โคลเบิร์ต ได้คิดวิธีวิเคราะห์ข้อมูลโดยมีระบบ การให้คะแนนอย่างมีระเบียบแบบแผน ผู้ที่จะใช้วิธีการให้คะแนนระดับพัฒนาการทางจริยธรรมจะต้องได้รับการอบรมเป็นพิเศษ วิธีการวิจัยที่โคลเบิร์ตใช้ก็คล้ายคลึงกับวิธีการของพีอาเจต์มาก คือ สร้างสถานการณ์สมมติปัญหาทางจริยธรรม ที่ผู้ตอบยากที่จะตัดสินใจได้ว่า “ถูก” “ผิด” “ควรทำ” หรือ “ไม่ควรทำ” อย่างเด็ดขาด เพราะขึ้นกับองค์ประกอบหลายอย่าง การตอบจะขึ้นกับวัยของผู้ตอบเกี่ยวกับความเห็นใจในบทบาทของผู้แสดงพฤติกรรมในเรื่อง ค่านิยม ความสำนึกในหน้าที่ในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม ความยุติธรรม หรือหลักการที่ตนยึดถือ ตัวอย่างสภาพการณ์สมมติปัญหาทางจริยธรรมของโคลเบิร์ตที่ใช้กันมากมีดังนี้

“ในยุโรปมีผู้หญิงคนหนึ่งป่วยเป็นโรคมะเร็ง มีอาการสาหัสใกล้จะเสียชีวิต นายแพทย์ที่รักษาอกกับสามีของผู้หญิงคนนี้อ่ามียาที่จะช่วยชีวิตภรรยาของเขาได้ เป็นยาที่เภสัชกรในเมืองเดียวกันเพิ่งค้นพบแต่ยาแพงมาก เพราะประกอบด้วยแร่เดียม ซึ่งแพง ประกอบกับเภสัชกรขายเอากำไรมาก คือ สิบเท่าของต้นทุน ราคาต้นทุนของยา คือ 200 ดอลลาร์ แต่เภสัชกรขาย 2,000 ดอลลาร์ นายไฮนส์ สามีของผู้หญิงที่ป่วยเป็นโรคมะเร็งอยากได้ยามารักษาภรรยา มาก พยายามไปยืมเงินทุกคนที่เขารู้จัก เพื่อจะนำมาซื้อยาแต่ยืมได้เพียง 1,000 ดอลลาร์ เขาจึงขอให้เภสัชกรลดราคาขายให้ เภสัชกรตอบว่า “เสียใจฉันลดราคาขายให้

ไม่ได้ ฉันเป็นคนค้นพบยานี้ และฉันจะเอากำไรจากการขายยานี้” เมื่อนายไฮนส์ ได้ฟังก็เกิดความผิดหวัง และกลุ่มใจว่าภรรยาจะตาย ถ้าไม่ได้ยา ไปรักษาจึงตัดสินใจขโมยยาให้ภรรยา”

จากการวิเคราะห์คำตอบของผู้ตอบวัยต่าง ๆ โคลเบอร์กได้แบ่งพัฒนาการทางจริยธรรม ออกเป็น 3 ระดับ (Levels) แต่ละระดับแบ่งออกเป็น 2 ขั้น (Stages) ดังนั้นพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์กมีทั้งหมด 6 ขั้น คำอธิบายของระดับและขั้นต่าง ๆ ของพัฒนาการทางจริยธรรมของ โคลเบอร์กมีดังต่อไปนี้

ระดับที่ 1 ระดับก่อนกฎเกณฑ์สังคม (Pre-conventional Level) ในระดับนี้เด็กจะรับกฎเกณฑ์ และข้อกำหนดของพฤติกรรมที่ “ดี” “ไม่ดี” จากผู้มีอำนาจเหนือตนเช่น บิดามารดา ครู หรือเด็กโต และมักจะคิดถึงผลตามที่จะนำรางวัลหรือการลงโทษมาให้

พฤติกรรม “ดี” คือ พฤติกรรมที่แสดงแล้วได้รางวัล :

พฤติกรรม “ไม่ดี” คือ พฤติกรรมที่แสดงแล้วได้รับโทษ

โคลเบอร์กได้แบ่งพัฒนาการทางจริยธรรมระดับนี้ เป็น 2 ขั้น คือ

1.1 การลงโทษ และการเชื่อฟัง (Punishment and Obedience Orientation)

1.2 กฎเกณฑ์เป็นเครื่องมือเพื่อประโยชน์ของตน (Instrumental Relativist Orientation)

ระดับที่ 2 ระดับจริยธรรมตามกฎเกณฑ์สังคม (Conventional Level) พัฒนาการจริยธรรมระดับนี้ ผู้ทำถือว่าการประพฤติตนตามความคาดหวังของผู้ปกครอง บิดามารดา กลุ่มที่ตนเป็นสมาชิกหรือของชาติ เป็นสิ่งที่ควรจะทำหรือทำความผิดเพราะกลัวว่าตนจะไม่ใช่ที่ยอมรับของผู้อื่น ผู้แสดงพฤติกรรมจะไม่คำนึงถึงผลตามที่จะเกิดขึ้นแก่ตนเอง ถือว่าความสัตย์ ความจงรักภักดีเป็นสิ่งสำคัญ ทุกคนมีหน้าที่จะรักษามาตรฐานทางจริยธรรม ระดับนี้เป็น 2 ขั้น คือ

2.1 ความคาดหวังและการยอมรับในสังคม สำหรับ “เด็กดี” (Interpersonal Concordance of "good boy, nice girl" Orientation)

2.2 กฎและระเบียบ (“Law-and-order” Orientation) การทำถูกไม่ประพฤติผิด คือ การทำตามหน้าที่ประพฤติตนไม่ผิดกฎหมาย และรักษาระเบียบแบบแผนของสังคม

ระดับที่ 3 ระดับจริยธรรมตามหลักการด้วยวิจารณญาณ หรือระดับเหนือกฎเกณฑ์สังคม (Post-conventional Level) พัฒนาการทางจริยธรรมระดับนี้ เป็นหลักจริยธรรมของผู้มีอายุ 20 ปีขึ้นไป ผู้ทำหรือผู้แสดงพฤติกรรมได้พยายามที่จะตีความหมายของหลักการ และมาตรฐานทางจริยธรรมด้วยวิจารณญาณ ก่อนที่จะยึดถือเป็นหลักของความประพฤติที่จะปฏิบัติตาม การตัดสินใจ “ถูก” “ผิด” “ไม่ควร” มาจากวิจารณญาณของตนเอง ปราศจากอิทธิพลของผู้มีอำนาจหรือกลุ่มที่ตนเป็นสมาชิก กฎเกณฑ์ –

กฎหมาย ควรจะตั้งบนหลักความยุติธรรม และเป็นที่ยอมรับของสมาชิกของสังคมที่ตนเป็นสมาชิก โคลเบอร์กแบ่งพัฒนาการทางจริยธรรม ระดับนี้เป็น 2 ชั้น คือ

3.1 สัญญาสังคม หรือหลักการทำตามคำมั่นสัญญา (Social Contract Orientation)

3.2 หลักการคุณธรรมสากล (Universal Ethical Principle Orientation)

สรุปแล้ว พัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์กมี 3 ระดับ และ 6 ชั้น จะขออธิบาย ชั้นต่าง ๆ ของพัฒนาการทางจริยธรรมดังต่อไปนี้

ชั้นที่ 1 การลงโทษ และการเชื่อฟัง

โคลเบอร์กกล่าวว่าในชั้นนี้เด็กจะใช้ผลตามของพฤติกรรมเป็นเครื่องชี้ว่า พฤติกรรมของตน “ถูก” หรือ “ผิด” เป็นต้นว่า ถ้าเด็กถูกทำโทษก็จะคิดว่าสิ่งที่ตนทำ “ผิด” และจะพยายามหลีกเลี่ยงไม่ทำสิ่งนั้นอีก พฤติกรรมใดที่มีผลตามด้วยรางวัลหรือคำชม เด็กก็จะคิดว่าสิ่งที่ตนทำ “ถูก” และจะทำซ้ำอีกเพื่อหวังรางวัล

ชั้นที่ 2 กฎเกณฑ์เป็นเครื่องมือเพื่อประโยชน์ของตน

ในชั้นนี้เด็กจะสนใจทำตามกฎข้อบังคับ เพื่อประโยชน์หรือความพอใจของตนเอง หรือทำดีเพราะอยากได้ของตอบแทน หรือรางวัล ไม่ได้คิดถึงความยุติธรรมและความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น หรือความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น พฤติกรรมของเด็กในชั้นนี้ทำเพื่อสนองความต้องการของตนเอง แต่มักจะเป็นการแลกเปลี่ยนกับคนอื่น เช่น ประโยค “ถ้าเธอทำให้ฉัน ฉันจะให้.....”

ชั้นที่ 3 ความคาดหวังและการยอมรับในสังคมสำหรับ “เด็กดี”

พัฒนาการทางจริยธรรมชั้นนี้เป็นพฤติกรรมของ “คนดี” ตามมาตรฐานหรือความคาดหวังของบิดามารดาหรือเพื่อนวัยเดียวกัน พฤติกรรม “ดี” หมายถึง พฤติกรรมที่จะทำให้ผู้อื่นชอบและยอมรับ หรือไม่ประพฤตินิดเพราะเกรงว่าพ่อแม่จะเสียใจ

ชั้นที่ 4 กฎและระเบียบ

โคลเบอร์กอธิบายว่า เหตุผลทางจริยธรรมในชั้นนี้ถือว่าสังคมจะอยู่ด้วยความมีระเบียบเรียบร้อยต้องมีกฎหมายและข้อบังคับ คนดีหรือคนที่มีพฤติกรรมถูกต้องคือ คนที่ปฏิบัติตามระเบียบบังคับหรือกฎหมาย ทุกคนควรเคารพกฎหมาย เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยและความเป็นระเบียบของสังคม

ขั้นที่ 5 สัญญาสังคมหรือหลักการทำตามคำมั่นสัญญา

ขั้นนี้เน้นถึงความสำคัญของมาตรฐานทางจริยธรรมที่ทุกคนหรือคนส่วนใหญ่ในสังคมยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ถูกสมควรที่จะปฏิบัติตาม โดยพิจารณาถึงประโยชน์และสิทธิของบุคคลก่อนที่จะใช้เป็นมาตรฐานทางจริยธรรม ได้ใช้ความคิดและเหตุผลเปรียบเทียบว่าสิ่งไหนผิดและสิ่งไหนถูก ในขั้นนี้การ “ถูก” และ “ผิด” ขึ้นอยู่กับค่านิยมและความคิดเห็นของบุคคลแต่ละบุคคล แม้ว่าจะเห็นความสำคัญของสัญญาหรือข้อตกลงระหว่างบุคคล แต่เปิดให้มีการแก้ไข โดยคำนึงถึงประโยชน์และสถานการณ์แวดล้อมในขณะนั้น

ขั้นที่ 6 หลักการคุณธรรมสากล (Universal Ethical Principle Orientation)

ขั้นนี้เป็นหลักการมาตรฐานจริยธรรมสากล เป็นหลักการเพื่อมนุษยธรรม เพื่อความเสมอภาคในสิทธิมนุษยชนและเพื่อความยุติธรรมของมนุษย์ทุกคน ในขั้นนี้สิ่งที่ “ถูก” “ผิด” เป็นสิ่งที่ขึ้นมโนธรรมของแต่ละบุคคลที่เลือกยึดถือ

โคลเบอร์กได้ยกตัวอย่างคำตอบของผู้ตอบสถานการณ์สมมติปัญหาทางจริยธรรม เรื่อง ผู้หญิงที่ป่วยเป็นโรคมะเร็งมีอาการสาหัสใกล้จะเสียชีวิตที่ได้กล่าวในตอนต้น ไว้ในบทความเรื่อง “Moral Stages and Moralization” ซึ่งปรากฏในหนังสือของลิกโคนาชื่อว่า “Moral Development and Behavior” (Lickona, 1976)

ผู้ตอบที่มีพัฒนาการทางจริยธรรมขั้นที่ 1 มีความเห็นว่า นายไฮนส์สามีไม่ควรจะขโมยยา การไม่ขโมยของผู้อื่นสำคัญกว่าการช่วยชีวิตของภรรยา โดยไม่ได้คำนึงถึงค่าของชีวิต หรือไม่สามารถจะเข้าใจว่า นายไฮนส์เห็นว่าชีวิตของภรรยามีค่าควรจะช่วยโดยขโมยยามารักษา

ผู้ตอบที่มีพัฒนาการทางจริยธรรมขั้นที่ 2 เห็นว่าควรจะขโมย ถ้าชีวิตภรรยามีค่าสำหรับตนหรือถ้าผู้ตอบและภรรยามีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันก็ควรจะขโมย แสดงว่าค่าของชีวิตมนุษย์ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ต่อกันและกัน

ผู้ตอบที่มีพัฒนาการทางจริยธรรมขั้นที่ 3 เห็นว่า ถ้าสามีเป็นคนดีก็ควรจะขโมยยา เพื่อช่วยชีวิตของภรรยา เพราะถ้าหากไม่ช่วยชีวิตของภรรยาก็แสดงว่าสามีเป็นคนไม่ดีเหมือนกับเพื่อนที่ดีก็ควรจะพยายามช่วยชีวิตเพื่อน

ผู้ตอบที่มีพัฒนาการทางจริยธรรมขั้นที่ 4 เห็นว่า แม้ว่าสามีจะขโมยยามาช่วยชีวิตภรรยา ก็ไม่ได้หมายความว่า เป็นสิ่งที่เขาควรจะต้องทำ กฎหมายก็ยังเป็นกฎหมาย

ผู้ตอบที่มีพัฒนาการทางจริยธรรมขั้นที่ 5 เห็นว่า สามีควรจะขโมยยาช่วยชีวิตภรรยา เพราะสิทธิของภรรยาที่จะมีชีวิตอยู่มีความสำคัญมากกว่าสิทธิของเภสัชกรที่จะเป็นเจ้าของยาหรือสมบัติอื่น ๆ ทุกคนในสังคมจะคำนึงถึงสิทธิพื้นฐานของมนุษย์คือสิทธิที่จะมีชีวิต

ผู้ตอบที่มีพัฒนาการทางจริยธรรมขั้นที่ 6 เห็นว่า การขโมยเป็นสิ่งที่ถูกในกรณีนี้ เพราะขโมยเพื่อรักษาชีวิตมนุษย์ และชีวิตมนุษย์มีค่ามากกว่าทรัพย์สินและสิ่งอื่นใด

สำหรับพัฒนาการทางจริยธรรมขั้นที่ 6 โคลเบอร์กและนักจิตวิทยาที่นำวิธีการวิจัยของ โคลเบอร์กไปใช้ พบว่ามีน้อยคนที่จะอยู่ในขั้นนี้ คือ เพียง 5-6% ของผู้ใหญ่ (Sanborn, 1971) และ โดยทั่วไปเด็กในวัยหนึ่งๆ จะไม่อยู่ในระดับหรือขั้นใดขั้นหนึ่งของพัฒนาการทางจริยธรรมร้อยเปอร์เซ็นต์ เด็กเล็กส่วนมากมักจะมีพัฒนาการทางจริยธรรมในระดับ 1 หรือขั้นที่ 1 และขั้นที่ 2 ตัวอย่างเช่น เด็กที่มี อายุ 7 ปี จำนวนร้อยละ 93 จะมีพัฒนาการทางจริยธรรมระดับที่ 1 หรือขั้นที่ 1 และขั้นที่ 2 จำนวนที่เหลือจะมีพัฒนาการทางจริยธรรม ในระดับที่ 2 (7%) แต่จะไม่มีใครในวัยนี้ที่มีพัฒนาการทางจริยธรรมระดับที่ 3 เมื่อเด็กมีอายุมากขึ้น จำนวนร้อยละที่มีพัฒนาการทางจริยธรรมในระดับหนึ่ง หรือขั้นที่ 1 และที่ 2 จะลดลง และจำนวนร้อยละของเด็กที่มีพัฒนาการทางจริยธรรมระดับที่ 2 และ 3 จะเพิ่มขึ้นเป็นต้นว่า เด็กอายุ 16 ปี จะมีพัฒนาการทางจริยธรรมระดับ 1 หรือขั้นที่ 1 และขั้นที่ 2 เพียง 15% และ 59% ของเด็กวัยนี้จะมีพัฒนาการทางจริยธรรมในระดับที่ 2 หรือขั้นที่ 3 และที่ 4 ส่วนจำนวนร้อยละที่เหลือจะมีพัฒนาการทางจริยธรรมระดับ 3 หรือขั้นที่ 5 และ 6 (16%)

สรุปแล้ว โคลเบอร์กได้แบ่งพัฒนาการทางจริยธรรมออกเป็น 3 ระดับ แต่แต่ละระดับ แบ่งออกเป็น 2 ขั้น ถือว่า พัฒนาการทางจริยธรรมของมนุษย์เป็นไปตามขั้นอย่างมีระเบียบ คือ เริ่มจาก ขั้นที่ 1, 2, 3, 4, 5 และ 6 ตามลำดับ บุคคลทุกคนจะต้องผ่านพัฒนาการทางจริยธรรมขั้นต้น ๆ ซึ่งเป็นรากฐานของพัฒนาการทางจริยธรรมขั้นต่อไป และเมื่อผ่านแล้วก็ยากที่จะกลับไปขั้นเดิมอีก

ข้อพิพาททฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก

นักจิตวิทยาหลายท่านที่สนใจในทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก ได้นำแนวทางการวิจัยและวิธีการของโคลเบอร์กไปทำซ้ำ โดยใช้ตัวอย่างประชากรทั้งชายและหญิงที่อยู่ในวัยต่าง ๆ จากการนำผลของการวิจัยเหล่านั้นไปวิเคราะห์ ได้ให้ข้อพิพาทและข้อเสนอนั้นที่อาจจะสรุปได้ดังต่อไปนี้ (Holstein & Holstein, 1976)

1. **ขั้นพัฒนาการทางจริยธรรม** ทฤษฎีของโคลเบอร์กพบว่า พัฒนาการทางจริยธรรมเป็นไปตามลำดับขั้นที่ตายตัว จากขั้นต่ำไปหาขั้นสูง จะข้ามขั้นไม่ได้ เหมือนทฤษฎีพัฒนาการทางเชาวน์ปัญญาของ皮อาเจต์ แต่จากผลของการทดลองของนักจิตวิทยาที่นำวิธีการของโคลเบอร์กไปใช้ในการวิจัยพบว่าการตอบปัญหาจริยธรรม ผู้ตอบบางคนไม่ได้เป็นไปตามขั้น บางคนข้ามขั้น บางคนใช้การตัดสินใจทางจริยธรรมขั้นสูงต่อปัญหา สมมติบางเรื่องและใช้การตัดสินใจทางจริยธรรมขั้นต่ำในบางเรื่อง ฉะนั้น จึงให้ข้อพิจารณาว่า ขั้นพัฒนาการทางจริยธรรมไม่ได้เป็นไปตามลำดับขั้น

2. **ลำดับขั้นพัฒนาการทางจริยธรรม** แม้ว่านักจิตวิทยาส่วนมากจะเห็นด้วยกับการแบ่งขั้นพัฒนาการทางจริยธรรม ออกเป็น 3 ระดับ คือ Pre-conventional, Conventional และ post-conventional แต่จากผลการวิจัยพบว่า จะมีน้อยคนที่จะใช้การตัดสินใจทางจริยธรรมขั้นที่ 6 โคลเบอร์กเองก็ยอมรับว่า ลำดับขั้นพัฒนาการทางจริยธรรมของท่านเป็นลำดับขั้นที่สร้างจากสถานการณ์สมมติ และเห็นด้วยว่า ขั้นที่ 6 อาจจะเป็นแต่เพียงขั้นอุดมการณ์ ดังนั้นจึงตัดขั้นที่ 6 ออกจากขั้นพัฒนาการทางจริยธรรม

3. **ตัวอย่างประชากรที่ใช้** ผู้พิจารณาบางคนตั้งคำถามเกี่ยวกับตัวอย่างประชากรที่โคลเบอร์กใช้ ผลการวิจัย เป็นแนวทางความคิดและสร้างทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรม ปรากฏว่าตัวอย่างประชากรที่ใช้ เป็นชายล้วนจำนวน 50 คน นักจิตวิทยาบางท่านได้ให้ข้อพิจารณาว่า การที่โคลเบอร์กไม่รวมตัวอย่างประชากรที่เป็นเพศหญิง ทำให้ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์กไม่สมบูรณ์

4. **ทฤษฎีของโคลเบอร์กเน้นการใช้เหตุผลทางจริยธรรม (Moral Reasonings)** ไม่กล่าวถึงพฤติกรรมทางจริยธรรม เด็กวัยต่างๆ อาจจะเรียนรู้การใช้เหตุผลทางจริยธรรมอย่างถูกต้อง สำหรับวัยของตน แต่เมื่อถึงเวลาที่ต้องปฏิบัติหรือแสดงพฤติกรรม อาจจะแสดงพฤติกรรมไม่เหมือนกับที่ตอบ ดังจะเห็นได้จากการทดลองของฮาร์ตชอนและเมย์ (Hartshorne & May, 1928) เรื่องความซื่อสัตย์ พบว่าเด็กก็จะซื่อสัตย์ บางสถานการณ์เด็กก็จะโกง นอกจากนี้ แชน (1968) โฟเดอร์ (1971) พบว่าเด็กที่อยู่ในขั้นเหตุผลทางจริยธรรมเดียวกัน ก็อาจจะแสดงพฤติกรรมต่างกัน

5. **ทฤษฎีของโคลเบอร์กมีข้อจำกัดที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ** ทฤษฎีของโคลเบอร์กเน้น เฉพาะการใช้เหตุผลทางจริยธรรมเท่านั้น ไม่ได้เน้นในเรื่องพฤติกรรมที่แสดงโดยบุคคลที่กำลังเผชิญปัญหาทางจริยธรรม ซึ่งมักจะไม่ตรงกัน

นักวิจัยเบอร์ตันและบลาสี (Berton, 1976, Blasi, 1985) พบว่าเด็กอาจจะเรียนรู้ให้เหตุผลทางจริยธรรมได้ จึงอาจจะเป็นคนที่ดีแต่ไม่ทำตามหรือแสดงพฤติกรรมตามเหตุผลนั้น ๆ

1. บุคคลทุกคนมีพัฒนาการตามขั้นตามทฤษฎีของโคลเบอร์ก

2. อัตราเวลาของพัฒนาการทางจริยธรรมของแต่ละบุคคลต่างกัน
3. พัฒนาการทางจริยธรรมเป็นการพัฒนาที่ต่อเนื่องอย่างค่อยเป็นค่อยไป ไม่เปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันข้ามคืนวัน
4. เมื่อใช้เหตุผลทางจริยธรรมของแต่ละบุคคล มักจะใช้ชั้นของบุคคลนั้นในขณะนั้น ไม่ย้อนกลับไปให้เหตุผลทางจริยธรรมในชั้นที่ต่ำกว่า
5. การสอนให้เหตุผลทางจริยธรรมจะไม่ช่วยได้มาก เพราะเหตุผลทางจริยธรรมขึ้นกับวุฒิภาวะ และพัฒนาการทางเชาวน์ปัญญา การสอนอาจจะได้เพียงช่วยให้สูงได้เพียงหนึ่งขั้นเท่านั้น

ขอบเขตหรือข้อจำกัดในการใช้ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก

แม้ว่าโคลเบอร์กและนักจิตวิทยาหลายท่านพบว่า ชั้นพัฒนาการทางจริยธรรมของเด็กทั่วโลกเป็นไปตามชั้นพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก (Snarey, 1985) หรือเด็กทุกประเทศมีชั้นพัฒนาการทางจริยธรรมเหมือนกัน แต่เด็กที่ทำการศึกษาคือเด็กชายวัยต่าง ๆ ทั้งหมด มีผู้พบว่าเด็กหญิงใช้เกณฑ์ตัดสินเหตุผลทางจริยธรรมแตกต่างกับเด็กชาย เพราะเด็กผู้หญิงมีการตัดสินใจทางจริยธรรมเป็นระเบียบแบบแผนมากกว่าเด็กชาย นอกจากนี้เด็กหญิงมักจะคิดถึงความยุติธรรม และความสามารถทั้งของตนและผู้อื่น และคำนึงถึงหน้าที่ความรับผิดชอบ ตลอดจนถึงปฏิสัมพันธ์ และความเอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์ด้วย (Gilligan, 1982; Gibbs et al., 1984) ดังนั้นจึงมีพัฒนาการทางจริยธรรมแตกต่างกัน ข้อจำกัดที่สำคัญก็คือ พัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์กเป็นพัฒนาการเหตุผลทางจริยธรรม ซึ่งต่างจากพฤติกรรมทางจริยธรรม เด็กอาจจะเรียนรู้ที่จะบอกเหตุผลที่ใช้ในการแสดงพฤติกรรมแต่ละอย่าง แต่เมื่อถึงเวลาจริง ๆ อาจจะมีพฤติกรรมอีกแบบหนึ่ง (Blasi, 1983) ซึ่งไม่ตรงกับเหตุผลทางจริยธรรม โคลเบอร์กเองในระยะหลังก่อนที่ท่านจะถึงแก่กรรมก็ยอมรับว่าตัวอย่างประชากรของท่านมีขอบเขตจำกัด